

CRI(2022)06
Version turque
Turkish version

MÜSLÜMANLARA KARŞI IRKÇILIĞI VE AYRIMCILIĞI ÖNLEME VE BUNUNLA MÜCADELE ETMEYE DAİR

**(GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ)
5 NO'LU ECRI (IRKÇILIĞA VE
HOŞGÖRÜSÜZLÜĞE KARŞI AVRUPA
KOMİSYONU) GENEL POLİTİKA TAVSİYE
KARARI**

8 ARALIK 2021'DE KABUL EDİLMİŞTİR

Bu belgenin bir çeviri metni olduğuna dikkatinizi çekmek isteriz. Tereddüt halinde, İngilizce ve Fransızca dillerindeki özgün metinlere müracaat edilmelidir.

İÇİNDEKİLER

I. Giriş.....	4
II. Arka Plan ve Bağlam	7
III. Tavsiye Kararları.....	18

I. Giriş

İrkçılık ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu,
Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi'ni dikkate alarak;

Her Türlü İrk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşmeyi dikkate alarak;

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve özellikle Sözleşmenin 14. Maddesini dikkate alarak;

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin ayrımcılığı genel olarak yasaklayan bir madde içeren 12 Nolu Protokolü'nü dikkate alarak;

Siber Suç Sözleşmesi'nin bilişim sistemleri aracılığıyla işlenen ırkçı ve yabancı düşmanı eylemlerin suç sayılmasına ilişkin Ek Protokolü'nü dikkate alarak;

İrkçılık, yabancı düşmanlığı, antisemitizm ve hoşgörüsüzlüğe dair 1 Nolu; Eşitlik kurumlarının ulusal düzeyde ırkçılık ve hoşgörüsüzlükle mücadele etmesi ile ilgili (gözden geçirilmiş) 2 Nolu; İrkçi, yabancı düşmanı ve antisemitist materyalin internet üzerinden yayılmasıyla ilgili 6 Nolu; İrkçılık ve ırka dayalı ayrımcılıkla mücadelede ulusal yasalarla ilgili 7 Nolu; Terörizmle savaşırken aynı zamanda ırkçılıkla mücadele ile ilgili 8 Nolu; İrkçılık ve ırk ayrımcılığıyla eğitimde ve eğitim yoluyla mücadele ile ilgili 10 Nolu; Polis faaliyetlerinde ırkçılık ve ırk ayrımcılığıyla mücadele ile ilgili 11 Nolu; İstihdamda ırkçılık ve ırk ayrımcılığıyla mücadeleyle ilgili 14 Nolu; Nefret söylemiyle mücadeleyle ilgili 15 Nolu ECRI Genel Politika Tavsiye Kararlarını hatırlayarak;

Diğerlerinin yanı sıra Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi'nin İslam Uygarlığının Avrupa Kültürüne Katkısı ile ilgili 1162 (1991) sayılı Tavsiye Kararı; Aşırılıkla Karşı Karşıya Kalan Avrupalı Müslüman Cemaatlerle ilgili 1605 (2008) sayılı Kararı; Avrupa'da İslâm, İslâmcılık ve İslamofobi ile ilgili 1743 (2010) sayılı Kararı; Avrupa'da Eşit Fırsatlar konusunda Müslüman Kadınlara Yapılan Çoklu Ayrımcılıkla ilgili 1887 (2012) sayılı Kararını dikkate alarak;

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin Kültürlerarası Diyalog İçin Beyaz Kitap -Eşit Bireyler Olarak Onurlu bir Şekilde Bir Arada Yaşamak (2008) adlı çalışmasını akılda tutarak;

Avrupa Birliği (AB) Konseyi'nin Belirli ırkçılık ve yabancı düşmanlığı biçimleri ve ifadeleriyle ceza hukuku aracılığıyla mücadeleye dair 2008/913/JHA sayılı Çerçeve Kararı; AB 2020-2025 İrkçılıkla Mücadele Eylem Planı: Bir Eşitlik Birliği'ni ve Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı'nın nefret söylemi ve Müslüman karşıtı nefret ve ayrımcılıkla mücadele alanındaki çalışmasını dikkate alarak;

Birleşmiş Milletler (BM) Özel Raportörünün başta 4 Ağustos 2017 tarihli terörizmle mücadele bağlamında ırk ayrımcılığı, yabancı düşmanlığı ve ilgili hoşgörüsüzlükle mücadele hakkındaki raporu olmak üzere ırkçılık, çağdaş ırk ayrımcılığı, yabancı düşmanlığı ve bunlarla ilgili hoşgörüsüzlük biçimleri hakkındaki raporlarını hatırlayarak;

Birleşmiş Milletler Özel Raportörünün din ve inanç özgürlüğü hakkındaki 13 Nisan 2021 tarihli İslamofobi/Müslüman Karşısı Nefretle Mücadele başlıklı raporunu kaydederek;

Birleşmiş Milletler 2019 Nefret Söylemine dair Strateji ve Eylem Planı'nı kaydederek;

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın (AGİT) Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi (AGIT/ODIHR), Avrupa Konseyi ve BM Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) tarafından yayınlanan ve İslamofobinin Eğitim Yoluyla Ele Alınması: Müslümanlara Karşı Hoşgörüsüzlük ve Ayrımcılıkla Mücadelede Eğitimciler için Kılavuz İlkeler başlıklı 2011 Kılavuzu'nu hatırlayarak;

Antisemitist, Müslüman karşıtı ya da diğer dini hoşgörüsüzlük türleri ve nefret söylemi konularında Avrupa Konseyi Genel Sekreterliği'nin atadığı Özel Temsilciliğin yanı sıra Müslüman karşıtı ırkçılıkla mücadele için BM, AGİT ve AB bünyesinde Özel Raportörlerin/Temsilcilerin ve Koordinatörlerin atanmasını kaydederek;

Siyasal partilerin öz-düzenleme araçlarında yer alan ilkeleri hatırlayarak;

Çoğulcu bir toplumda dinlerin barışçıl bir şekilde bir arada yaşamasının demokratik bir toplumda Devletin kanunlarıyla dini kurumlar arasında net bir ayırım yapmak suretiyle dinler arasında eşitliğe ve ayırım yapılmamasına saygı gösterilmesine dayandığına ikna olarak;

Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâm'ın birbirlerini karşılıklı olarak etkilediğini ve yüzyıllardır Avrupa uygarlığını etkilediğini akılda tutarak ve bu bağlamda İslâm'ın entegral bir parçası olduğu Avrupa toplumlarının devam eden gelişmesine olan pozitif katkılarını hatırlayarak;

İslâm ve Müslümanların zaman zaman düşman klişeler temelinde tanımlanmasından - bunun etkisi bu dinin ve bu dine inananların ya da bu şekilde algılananların bir tehdit olarak görülmesine yol açmaktadır- büyük üzüntü duyarak;

Bütün determinist İslâm görüşlerini reddederek ve bu dinin ibadet şekillerine ilişkin muazzam çeşitliliği tanıyarak;

Avrupa Konseyi'ne üye birçok devlette Müslüman karşıtı nefret ve ayrımcılığın anlamlı bir şekilde arttığını gözlemleyerek, söz konusu artışa dair bu olgunun, dünyadaki çağdaş gelişmeleri, özellikle de 11 Eylül 2001 terör saldırılarının ve bunu takip eden güçlendirilmiş terörizmle mücadele çabalarının, dahası Orta Doğu'daki durumu ve Müslümanların çoğunlukta olduğu ülkelerden Avrupa'ya artan göçü yakından takip eden çağdaş biçimleriyle de karakterize olduğunu vurgulayarak;

Müslüman cemaatleri etkileyen ve kendilerini sadece negatif tutumlarla değil aynı zamanda farklı derecelerde ayrımcı fiiller, nefret söylemi ve nefret suçu aracılığıyla değişik kılıklarda gösterebilen nefret ve önyargıyla, ırkçılıkla mücadelenin bir bileşeni olarak aktif bir şekilde mücadele edilmesi gerektiğine kesinlikle ikna olarak;

Dinin şiddeti ve aşırılığı meşrulaştırmak üzere kullanıldığı bütün eylemleri ve tezahürleri güçlü bir şekilde reddederek;

Müslüman cemaatleri, Müslümanlarla din kisvesi altındaki aşırılık yanlıları arasında ayırım yapmadan bir bütün olarak etkileyen yanlış suçlamaların yaygınlığından derin üzüntü duyarak;

Avrupa Konseyi'ne üye devletlerin terörizmin önlenmesi ve terörizmle mücadelenin herhangi bir özel etnik, din ya da dil grubu üzerinde negatif etkisinin olmamasını sağlamadaki sorumluluklarını vurgulayarak;

Üye devletlerin, toplumlarının yeni üyelerinin entegrasyonunu çift taraflı bir süreç olarak desteklemeleri gerektiğini ve toplumun bazı kesimlerinin terörizm ya da dine dayalı aşırıcılıkla mücadelenin yarattığı iklime verdiği ırkçı, ayrımcı ya da yabancı düşmanı tepkileri önlemeye yardımcı olurken veya artan göçün zorluklarını ele alırken toplumda uzun süredir yaşayan farklı nüfusların katılımlarını sağlamaları gerektiğini hatırlayarak;

Müslüman karşıtı ırkçılık ve ayrımcılığın dini, ulusal ya da etnik köken ve toplumsal cinsiyet gibi çeşitli zeminlerde etkisi olan kesişimsel bir boyutunun olduğunu belirterek;

Müslüman kadınlara, özellikle inançlarını kamusal alanda sergileyen kadınlara yönelik giderek artan toplumsal cinsiyete dayalı taciz eğilimini derin bir kaygıyla kaydederek;

Demokratik bir toplumda ifade özgürlüğünün din ve inançla ilgili konularda açık tartışmalara izin vermesi gerektiğini vurgularken herhangi bir dini gruba yönelik nefret söyleminin bu özgürlükle bağdaşmadığını akılda tutarak;

İnternetin Müslüman karşıtı nefreti ve önyargıyı yaymak için giderek daha fazla bir araç olarak kullanıldığını ve sosyal ağların, platformlarının böyle tehlikeli şekilde kötüye kullanılmasını engellemek üzere etkili önlemler alamadıklarını kaydederek;

Bu olgulara verilecek uygun tepkinin Avrupa toplumlarındaki farklı cemaat temsilcileri, dini liderler, akademisyenler, sivil toplum kuruluşları ve eğitim, spor, kültür ve siyaset alanında faaliyet gösterenler dahil olmak üzere diğer temel kurumlar dahil tüm ilgili aktörlerin ortak çabalarıyla geliştirilebileceğine inanarak;

Müslüman karşıtı nefret ve önyargıyla mücadele etme çabalarının, ırkçı ayrımcılığın yanı sıra ırkçı şiddeti kışkırtmaya karşı hükümlere özel vurgu yapılarak ırkçılık ve ırk ayrımcılığına karşı yasal hükümlerin tüm failer açısından ve tüm kurbanların yararına eksiksiz bir şekilde uygulanmasını kapsamaması gerektiğini vurgulayarak;

Ayrıca bu çabaların yerel ve ulusal düzeylerde farklı kültürel, etnik ve dini cemaat üyeleri arasındaki diyalog ve iş birliği dahil olmak üzere toplumun farklı kesimleri arasındaki diyalog ve iş birliğinin kültürlerarası yaklaşımlardan esinlenmek suretiyle teşvik edilmesini de içermesi gerektiğine inanarak;

Hoşgörü ve insan haklarına saygının teşvik edilmesinde ve dolayısıyla da Müslüman karşıtı ırkçılık ve ayrımcılıkla mücadelede de eğitimin rolünü güçlü bir şekilde vurgulayarak;

Hükümetlerin, eğitim sistemlerinin öğrencilerin Müslüman karşıtı nefret ve önyargıya karşı direnç oluşturmalarını sağlayarak Müslüman karşıtı ırkçılık ve ayrımcılıkla eğitim yoluyla proaktif bir şekilde mücadele etmeleri ve eğitim alanında meydana gelen Müslüman karşıtı ırkçılık ve ayrımcılık örneklerine etkili bir şekilde karşı çıkmaları gerektiğinin altını çizerek;

Çoğulcu toplumlarda inanç çeşitliliğinin bir kazanç olduğunu ve çok dinli ve kültürlerarası bir toplum ilkesinin dinlerin parçasını oluşturdukları toplum bağlamında birlikte yaşama isteklilikleriyle bir arada var olduğunu vurgulayarak;

Tüm dinlerin toplumsal uyumun beslenmesine olan katkısını ve üye devletlerin tüm dinlere eşit düzeyde saygı gösterme yükümlülüğünü vurgulayarak;

Müslümanlara karşı hoşgörüsüzlük ve ayrımcılıkla mücadeleye dair 5 Nolu Genel Politika Tavsiye Kararını 25. Kuruluş yıldönümü vesilesiyle hazırlanan Etkili Eşitliğe giden Yol Haritası ile uyumlu olarak yenilemeye karar verdi.

II. Arka Plan ve Bağlam

Genel Yorum

1. Kamusal alandaki Müslüman karşıtı ırkçılık tezahürlerini önlemek ve bunlarla mücadele etmek ECRI'nin görevi ve bu Genel Politika Tavsiye Kararı'nın (GPTK) amacıdır. Bu bağlamda her ne kadar Avrupa Konseyi'nin GPTK'ları Avrupa Konseyi'ne üye devletlerin yetkili makamlarına yönelik olsalar da Müslüman karşıtı ırkçılık ve ayrımcılığı önleme ve bununla mücadele etme toplumun tüm üyelerinin sorumluluğu olarak anlaşılmalıdır.
2. Avrupa toplumları, farklı etnik, dini, tarihi ve düşünsel geçmişlerden oluşan zengin bir kültürel doku oluştururlar; Müslümanlar da yüzyıllardır katkıda bulundukları bu toplumların entegral ve saygın bir parçasıdır. Buna rağmen 2000'den itibaren Müslümanlara karşı ırkçılık ve ayrımcılığı önleme ve bununla mücadele etme konusundaki zorlukların kavramsallaştırılmasıyla ilgili acil bir ihtiyaç doğmuştur. Bu ihtiyaç 2001'de El-Kaide tarafından yapılan 11 Eylül terör saldırıları, aralarında Müslümanların da olduğu göçmenlerin Avrupa'ya gelişindeki artışın yanı sıra yabancı düşmanı, ultra-milliyetçi popülist partilerin ve hareketlerin güçlenmesiyle birlikte daha da artmıştır. Bu eğilimler hem şiddete dayalı hem de şiddete dayalı olmayan Müslüman karşıtı fiillerin yanı sıra retorikte (belagat) de anlamlı bir yükselişe yol açıp giderek ana akım haline gelmiştir. Müslüman karşıtı nefret ve önyargı, kurumsal, siyasi, sosyal ve ekonomik hayatta yayılarak toplumda sık rastlanır bir hale gelmiştir. Ayrıca Avrupa'daki Müslüman karşıtı nefret eylemleri hükümetler tarafından eleştirilmiş ve eleştirilmeye devam ederken bunu sürdürülebilir bir şekilde önlemek ve bununla mücadele etmek için ulusal düzeyde ve Avrupa düzeyinde anlaşılır, güçlü ve derli toplu bir tepkiye ihtiyaç vardır.

A. Tarihsel gelişme

3. Avrupa tarihinin bir parçası olarak Avrupa'da Müslümanların ve İslâm'ın tarihi uzun olduğu kadar karmaşıktır da.¹ İslâm, Yahudilik ve Hristiyanlık aynı kökleri paylaşırlar ve ortak değerleri taşırlar. Bu birbirine bağlı olma durumu Avrupa Konseyi'ne üye devletlerin kendi tarihlerinde de bariz olarak vardır. Bazıları için Müslümanlarla ve İslâm'la etkileşim asırlardır sürmektedir. Bazıları için bu deneyimler nispeten daha yenidir. Birçok üye devlette Müslüman cemaatler azınlıkta iken bazı üye devletlerin kendileri Müslümanların çoğunlukta olduğu toplumlardır. Ancak bu İslâm'ın ve Müslümanların Avrupa tarihinin kurucu bir unsuru olduğu gerçeğini değiştirmez.
4. 7. yüzyıldan 16. yüzyıla kadar Haçlı Seferleri ve özellikle *Reconquista* (Endülüs döneminde Hristiyanların İber Yarımadası'ndaki Müslümanların varlıklarını ortadan kaldırma amaçları ve çabaları -ç.n) bağlamında Müslümanlar ve İslâm "Öteki" ya da "Düşman" olarak tanımlanmıştır. Daha sonra, bazıları bugün hala devam eden sömürgeci, oryantalist tasvirler Müslümanları uygarlık bakımından aşağı olarak tanıtır ve homojen yerli bir "biz" imajlarını güçlendirdiler. Sömürgeciliğin zararlı ve kalıcı sonuçlarının da son yıllarda olumsuz Müslümanlar ve İslâm anlayışları üzerinde derin bir etkisi olmuştur. Çeşitli bölgelerde yaşanan sivil kargaşalar ve uluslararası çatışmaları kapsayan bir dizi küresel olay ve mesele de genel olarak Avrupa'daki çağdaş Müslümanlar ve İslâm tasvirlerini ve alımlamalarını etkiledi.

¹ Ayrıca bkz., Avrupa Konseyi, Parlamento Meclisi'nin (AKPM), İslâm Uygarlığının Avrupa Kültürüne Katkısı başlıklı 1162 (1991) sayılı Tavsiye Kararı.

5. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki 11 Eylül 2001 El-Kaide saldırıları Müslümanlar ve İslâm hakkındaki negatif klişelerin yoğunlaşmasında “dönüm noktası” olarak nitelendirilmektedir. Negatif betimlemeler Avrupa dahil olmak üzere çeşitli bölgelerde IŞİD (Daeş) ve diğer terörist gruplar tarafından gerçekleştirilen saldırıların ertesinde daha da yoğunlaştı.² Bu korkunç eylemlere karşılık verirken ve bunların temelinde yatan nedenleri ele alırken ürkütücü zorluklarla karşılaşan üye devletler birçok düzeyde kararlı önlemler aldılar. Ancak bir dizi terörle mücadele politikası ve bununla bağlantılı söylemin, çağdaş Müslüman karşıtı duygu biçimlerine yol açan negatif klişelerin yaratılması ve güçlenmesinde derin bir etkisi oldu. Buna paralel olarak Müslümanların çoğunlukta olduğu çatışma bölgelerinden Avrupa'ya yönelik yüksek göç oranlarını genellikle “Müslüman” kelimesinin kamusal söylemde göçmen, sığınmacı ve mülteci terimleriyle eşanlamlı hale gelmesine ve bu terimlerin küçük düşürücü bir şekilde kullanılmasına yol açtı. Aynı zamanda genellikle İslamcılık olarak tanımlanan – din maskesi altındaki aşırılık yanlısı siyaset biçimi olarak anlaşılan³ - akımın yol açtığı kaygılar da Müslüman karşıtı duyguları artırmıştır.

B. Çerçeve kavramlar ve tanımlar

6. Müslümanlar, ulusal ya da etnik kökenleri, dilleri ve yurttaşlıklarının yanı sıra dini eğilimleri ve ibadetleri bakımından gösterdikleri büyük çeşitliliğe rağmen günümüzde yaygın ve yanlış bir şekilde homojen ve yekpare bir grup olarak betimlenmektedir. Bu küçültücü ve kalıplaşmış “Müslüman” kimliğinin inşası son on yıllarda arttı. Avrupa çapındaki en Müslüman karşıtı söylemlerde, ECRI'nin ülke raporlarında kaydettiği gibi “Müslümanlar” klişesi geniş ölçüde dört temel ve bağlantılı özellikle ilişkilendirilmektedir ki bunlar, yabancılık, geri kalmışlık, tehdit ve insan hakları ve demokrasi gibi temel Avrupa değerleriyle kültürel uyumsuzluktur. Bu tür klişeler, eğer bazı cemaatlerin bir arada yaşayamayacak kadar birbirlerinden farklı olarak tanıtıldıklarını ima ederse, kolaylıkla Müslüman karşıtı ırkçılık ve ayrımcılığa dönüşebilmektedir. ECRI'ye göre, ulusal/etnik ya da dini gruplar arasındaki uyumsuzlığa dayanan ideolojiler, toplumsal uyum bakımından “ırksal” üstünlüğe dayanan ideolojilerle benzer derecede bir tehlike oluşturmurlar.⁴
7. Müslüman karşıtı nefret ve ayrımcılığa “ırk ayrımı yoluyla sınıflandırma” merceğinden de bakılması gerekir.⁵ ECRI'nin izleme çalışmaları Müslüman karşıtı duyguların “Ötekilik”i tanımlamak üzere kullanılan dini, etnik ya da ulusal geçmiş dahil olmak üzere çeşitli farklılık işaretleri üzerinde eş zamanlı olarak etkili olduğunu göstermiştir. Müslümanlığın- fiili ya da algılanan- bir kimlik işareti haline gelmesiyle birlikte Müslümanlar da kendilerini Müslüman ya da Gayrimüslim olarak tanımlamalarından bağımsız bir şekilde fiziksel görüntüleri, dini ya da kültürel özelliklerine dayanarak “ırk ayrımı yoluyla sınıflandırılabilirler”. Bunu ötesinde, Müslüman erkek ve kadınların bilhassa ırksal olarak sınıflandırılma tarzlarında farklılıklar vardır. Müslüman erkekler ve kadınlar, her ikisi de şiddet eylemleriyle ilişkilendirilebilirken, Müslüman kadınlar genellikle baskılanmış, pasif dahası hem akıl hem de eylemsellik yoksunu olarak tanımlanmaktadır.

² Bkz. Avrupa Konseyi, AKPM'nin Avrupa Konseyi standartlarını ve değerlerini koruyarak uluslararası terörizmle mücadele etmek ile ilgili 2090 (2016) sayılı Kararı, özellikle § 7 ve 8.

³ Bkz. Avrupa Konseyi, AKPM'nin, Avrupa'da İslâm, İslamcılık ve İslamofobi ile ilgili 1743 (2010) sayılı Kararı § 20. Bu GPT'de “İslamcı” terimi İslamcılık aktivistleri için kullanılmıştır: bütün Müslümanlar İslamcı değildir (sadece bir azınlık öyledir) ECRI bunun hiçbir şekilde Müslümanlara karşı önyargının, ayrımcılığın ya da nefretin meşrulaştırılması olarak yanlış anlaşılması veya yanlış yorumlanması gerektiğini güçlü bir şekilde vurgular.

⁴ ECRI Yıllık Rapor (2010): §12.

⁵ Bkz. ECRI'nin “ırka dayalı sınıflandırma” kavramı hakkındaki görüşleri (2021), özellikle § 5.

8. ECRI, Irkçılık ve ırka dayalı ayrımcılıkla mücadelede ulusal yasalar ile ilgili 7 Nolu Genel Politika Tavsiye Kararı'na atıfta bulunarak ve “ırk”⁶, ten rengi, dil, din, vatandaşlık veya etnik köken gibi bir temelin, bir insanı ya da bir insan grubunu aşağılamayı ya da bir insan ya da bir insan grubunun üstünlük nosyonunu meşrulaştırdığı bir inanç⁷, şeklinde ifade ettiği ırkçılık tanımına dayanarak ırkçılık çerçevesinin Müslümanlara ya da Müslüman olduğuna inanılan kişilere yönelik nefret ve ayrımcılık olgusunu tanımlamak için uygun olduğunu düşünmektedir. Ayrıca ECRI böyle bir nitellemenin bu olgunun kendi ırkçılık tanımıyla uyumlu spesifik bir ırkçılık olarak tanınması ve anlaşılması için önemli bir adım olduğuna inanmaktadır.⁸
9. Bu bağlamda her ne kadar İslamofobi terimi artık politika sözlüğüne yerleşmiş ve kamusal politika alanında yaygınlık kazanmış olsa da bilhassa bu terimin kullanımından doğan potansiyel istenmeyen sonuçları ve makul İslam eleştirisinin engellenmesiyle sonuçlanabilecek muhtemel siyasi ve ideolojik istismar iddiaları karşısında bu terime düzenli olarak karşı çıkılmakta ve ifade özgürlüğü hakkı tehlikeye atılmaktadır. “Müslüman karşıtı nefret” ve Müslüman karşıtı önyargı” da sık sık kullanılmaktadır. ECRI bu terimlerin kullanılmasına ilişkin kapsamlı literatüre ve ayrıntılı tartışmalara rağmen bu olguya dair genel olarak kabul edilen terminoloji ve tanımların eksik olduğunu kaydeder. Bu GPT'nin amaçları için ECRI daha önce belirtilen nedenlerden dolayı bu olguyu Müslüman karşıtı ırkçılık ve ayrımcılık olarak nitelendirecek, ama aynı zamanda nefret söylemi ve şiddetin karmaşık ve çeşitli sergilenişinin yanı sıra Müslümanlara ya da Müslüman olduğuna inanılan kişilere yönelik herhangi bir ayrımcılık eylemini karakterize etmek için “Müslüman karşıtı nefret” ve “Müslüman karşıtı önyargı” terimlerini de kullanacaktır.
10. ECRI, Müslüman karşıtı ırkçılığın, bütün dışlama dinamikleri gibi son derece içerik-bağımlı olduğunu ve zaman ve mekân ile değişebileceğini kaydeder. Bu nedenle tek bir ırkçılık yoktur, sadece münferit tutum ve eylemlerde -dolaylı ya da doğrudan doğruya- değil aynı zamanda siyasi inisiyatifler ya da kurumsal düzenlemelerde yapısal olarak tezahür edebilen farklı, bağlama-özgü ırkçılıklar vardır. Bu tezahürler önyargı, damgalama, ayrımcılık (fişleme dahil), nefret söylemi ve nefret suçunu, hayatın eğitim, istihdam ve barınma gibi temel alanlarından dışlanmayı kapsar.
11. Hoşgörü din özgürlüğünü destekleyen önemli bir ilke olagelmıştır ve uyumlu bir toplum düzeninin sürdürülmesini mümkün kılar. Hoşgörü dünyamızın zengin kültür çeşitliliğine, ifade biçimlerimize ve insan olma yollarımıza saygı duyulması, bunların kabullenilmesi ve takdir edilmesini ifade eder.⁹ Öte yandan din özgürlüğünün birçok boyutu vardır ve ayrımcılıktan korunma hakkı dahil olmak üzere diğer insan haklarıyla kesişir. Fiili Müslümanların ya da Müslüman olduğuna inanılanların maruz kaldığı hoşgörüsüzlük biçimleri zaman zaman sadece inançlı Müslümanlara yönelik dini hoşgörüsüzlük biçimleridir. Özselleştirilmiş İslâma ve Müslümanlara yönelik önyargılar, Müslüman karşıtı ırkçılıkta büyük bir rol oynarken dinin öncelikle bir sorun olarak görüldüğü dini hoşgörüsüzlük genellikle İslâm'ı, ifade özgürlüğü ve toplumsal cinsiyet eşitliği hakları dahil olmak üzere temel insan haklarına karşı bir din olarak ifade eder.

⁶ Bütün insanlar aynı canlı türüne ait olduğu için ECRI farklı “ırkların” varlığına dayanan teorileri reddeder. Bununla birlikte ECRI bu terimi genellikle ve yanlış bir şekilde “başka bir ırka” mensup olarak algılanan insanların gerekli korumadan mahrum kalmamalarını sağlamak için kullanır. Bkz. ECRI, Irkçılık ve ırk ayrımcılığıyla mücadelede ulusal yasalar ile ilgili 7 Nolu GPT.

⁷ ECRI.7 Nolu GBT, 1.a.

⁸ Örneğin bkz., AB 2020-2025 Irkçılığa Karşı Eylem Planı.

⁹ UNESCO Hoşgörü İlkeleri Bildirgesi'nin 1. Maddesi (1995). Aynı madde hoşgörünün ‘sadece ahlaki bir yükümlülük olmadığını aynı zamanda siyasi ve hukuki bir gereklilik olduğunu’ da belirtir.

12. ECRI Müslüman karşıtı ırkçılığın her zaman bir “dine” yönelik düşmanlığa indirgenemeyeceğini ve göçmen karşıtı duygular, yabancı düşmanlığı, toplumsal cinsiyet ya da sosyal sınıf önyargılarıyla örtüşebilen diğer dışlama biçimleriyle çok yakından bağlantılı olduğunu kaydeder. Bir başka deyişle Müslüman karşıtı ırkçılık çok-tabakalı ve kesişimseldir. Birçok durumda mülteciler, sığınmacılar ve göçmenler (Müslümanların çoğunlukta olduğu ülkelerden gelenler) “Müslümanlar” olarak görülmektedir çünkü bunlar sadece dini mensubiyetleri açısından değil aynı zamanda farz edilen etnik ve ulusal geçmişleriyle de tanımlanmaktadırlar. Ayrıca Avrupalı Müslümanlar bir zamanlar, “yabancı” olarak sayılan dini kimliklerine dayanarak göçmenler olarak görülmüşlerdi. Diğer yandan görülebilen dini semboller taşıyan Müslüman kadınlar ya da Siyahi Müslümanlar, toplumsal cinsiyet, din ve/veya ten rengi tüm bu öğelerin eş zamanlı bir arada bulunması yani kesişimsellik olgusu nedeniyle – ya da bu kimliklerin tek başına herhangi birine (örneğin cinsiyetçilik¹⁰ ve Siyahi karşıtı ırkçılık) dayanarak daha fazla ayrımcılığa, nefret söylemine ve şiddete maruz kalıyorlar.
13. Kesişimsellik kavramı dışlama ve düşmanlık olaylarında “çoklu kimlik temellerinin” kesişme¹¹ tarzını kabul eder. Dolayısıyla iki ya da daha fazla birleşik ayrımcılık biçimi ya da tabi kılma sistemleri arasındaki kesişimin sonuçlarının yakalanmasında büyük bir anlam taşır ve bunların eşitsizlik katmanlarının oluşturulmasına nasıl katkıda bulunduğuna eğilir.¹² Bu nedenle ECRI Müslüman karşıtı ırkçılık olgusunun bütün karmaşıklığıyla anlaşılması için bu kavramın kaçınılmaz olduğunu düşünür.

C. Çağdaş Müslüman karşıtı ırkçılık ve ayrımcılık biçimleri

14. Müslüman karşıtı ırkçılık üç temel eksenle ilerler: Nefret saikli şiddet dahil olmak üzere karalayıcı damgalama ve nefret; dezavantaj döngüleri ve kültür ile dinin inkarı dahası tahrip edilmesi. Bu olgu sadece kişiler arası düşmanlık ya da ayrımcılık örneklerinde ortaya çıkmakla kalmaz, yapısal da olabilir.¹³
- *Damgalama*
15. “Ötekileştirme” süreci genellikle kapsamlı genellemelerle başlar. İslâm’ın rutin bir şekilde Avrupa normları ve değerlerine açıkça bir dış tehdit olarak betimlenmesi nedeniyle, Müslümanlar giderek daha fazla günah keçisi haline getirildiler ve damgalandılar. Bu büyüyen eğilim İslâmcılık¹⁴ korkularının yanı sıra aşırılık ve şiddet yanlısı İslâmcı¹⁵ hareketlerin¹⁶ ve İslâm adına yapıldığı iddia edilen terör saldırılarının yükseliş göstermesiyle daha da arttı; bunlar sık sık Müslümanları genel olarak Avrupa toplumlarına entegre olma konusunda isteksiz ve beceriksiz olarak ve dolayısıyla da bir güvenlik tehdidi olarak betimlemek üzere araçsallaştırıldı.¹⁷

¹⁰ Bu bağlamda bkz., Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi’nin Cinsiyetçiliğin önlenmesi ve cinsiyetçilikle mücadele hakkında üye Devletlere yönelik CM/Rec(2019)1 Sayılı Tavsiye Kararı.

¹¹ AB – Avrupa Konseyi, Temel Haklar Ajansı - AİHM, Avrupa ayrımcılık yasağı hukuku el kitabı (2018), s. 59.

¹² Toplumsal cinsiyet ve ırka dayalı ayrımcılık hakkındaki Uzman Grup Toplantısı Raporu İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (OHCHR) ve Birleşmiş Milletler Kadınlar Kalkınma Fonu (UNIFEM), BM Kadın Gelişimi Bölümü (DAW) (2000).

¹³ Yapısal ayrımcılık toplumlarımızın faaliyet gösterdiği yollarda örülmüştür ve eşit fırsatlara ve etkili eşitliğe erişim yolunda engeller yaratan normlar, rutinler ve davranış ve tutum motifleri aracılığıyla çalışır. Bu GPT bağlamında “Sosyal yapılarda Müslümanlara yönelik bilinçli ya da bilinçsiz engeller oluşturan ayrımcı tutum ve davranış paternleri” olarak tanımlanabilir.

¹⁴ Bkz. paragraf 5.

¹⁵ A.g.e.

¹⁶ Örneğin El-Kaide, IŞİD gibi terör grupları ve benzer failer.

¹⁷ ECRI Yıllık Rapor (2014): §14.

16. Müslümanları ve onların inançlarını toplumun ayrılmaz parçası ve bir bölümü değilmiş gibi, ve bir tehdit olarak tanımlamak Müslüman karşıtı ırkçılığın sürmesine sebep olur. ECRI'ye göre böyle bir retorik, çoğunlukla Müslümanlara karşı ayrımcılık ve dışlamaya yönelik sadece ilk adımdır; bu da insan haklarının evrenselliği ile keskin çelişkide olan bir durumdur¹⁸ ve Müslüman karşıtı önyargının tehlikeli bir şekilde “normalleşmesi” ile sonuçlanır.¹⁹ Bu nedenle teröristler, dini ve siyasi aşırılık yanlıları ile bir bütün olarak Müslüman nüfus arasında yanlış paralellikler kurmak, muhtemelen Müslüman cemaatlere yönelik ret ve düşmanlık ve yabancılaşma duygularının yükselmesine ve onların gündelik gerçekliklerinin göz ardı edilmesine neden olan zehirli bir iklime yol açıyor.
17. Avrupa toplumlarının en azından bazı kesimlerinde Müslümanların “sanık cemaat” mensubu, bir başka deyişle sırf Müslüman oldukları için ve Müslümanlara karşı derin kök salmış önyargılara dayanarak şiddet eylemlerine katıldıklarından şüphelenilen bir cemaat²⁰ mensubu olarak algılanmaları yolundaki giderek büyüyen Müslüman algısı, farklı Müslüman karşıtı ırkçılık ve ayrımcılık tezahürlerinin sergilenmesine katkıda bulunmuştur. Avrupa çapında birçok Müslüman ya da Müslüman olduğuna inanılan kişi (Müslüman olmayan Arap ya da Güney Asyalı kişiler dahil) kolluk kuvvetlerinin²¹ ırka dayalı fişleme²² anlamına gelen uygulamaları hakkında ve haksız yere terörle mücadele önlemlerine²³ ve operasyonlara ya da sınır kontrollerine²⁴ maruz kaldıkları için şikâyetle bulunmaktadır. ECRI'nin hazırladığı birçok ülke raporunun da gösterdiği gibi terörle mücadele yasalarının özellikle kendileri açısından yasadışı davranışa dair makul bir şüphe dahi olmadan²⁵ düzenli olarak durdurulan ve aranan genç Müslüman erkekler, ya da Müslüman olduğuna inanılanların üzerinde olumsuz bir etkisi vardır. Aynı şekilde başörtüsü gibi görünür dini semboller taşıyan kadınların yanı sıra, sakallı ve/veya geleneksel kıyafet giyen erkeklerin de bazen terörizmle bağlantılı olarak lanse edilmektedir. Bu örnekler terörle mücadele stratejilerinin geliştirilmesindeki muhtemel toplumsal cinsiyete dayalı varsayımların altını çizmektedir.

¹⁸ ECRI Yıllık Rapor (2019): §13.

¹⁹ ECRI Yıllık Rapor (2018): §14.

²⁰ Müslüman bir kişinin tehdit edici olarak tanımlanıp tanımlanmamasına dair güvenlik politikası risk göstergeleri şunları kapsayabilir: günde beş kere namaz kılmak, sakal bırakmak, vakıflara bağış yapmak, hacca ya da umreye gitmek.

²¹ Bu GPT'nin amacına yönelik olarak kolluk kuvvetleri ve yetkili makamları iç güvenlik hizmetlerini kapsayabilir.

²² Bkz. ECRI, Polis faaliyetlerinde ırkçılık ve ırk ayrımcılığıyla mücadele ile ilgili 11 Nolu GPT; burada ırka dayalı fişleme şeklinde tanımlanmıştır: “Polisin denetim, gözaltı veya soruşturma faaliyetlerinde hiçbir nesnel ve makul gerekçe olmadan ırk, ten rengi, dil, din, vatandaşlık ya da ulusal veya etnik kökeni kullanması.”

²³ Terörizmle mücadelede “bütün toplum yaklaşımı” bağlamında Müslüman cemaatler kendilerini, “radikalleşme işaretlerini” saptama sorumluluğu yüklenmiş, öğretmenler, sosyal görevliler, tıp çalışanları ve diğer sağlık-bakım personeli, komşular ve aile üyeleri, cemaat önderleri ve dini grupların üyeleri dahil bir dizi sosyal aktörün incelemesi altında bulabilirler (BM Özel Raportörünün Terörizmle mücadele ederken insan hakları ve temel özgürlüklerin teşvik edilmesi ve korunmasına hakkındaki (A/HRC/43/46; §32) sayılı görüşü (2020).

²⁴ ECRI Yıllık Rapor (2015): §22; Ayrıca bkz. AB, Temel Haklar Ajansı (2017), İkinci Avrupa Birliği ve Azınlıklar ve Ayrımcılık Anketi. Müslümanlar – Seçilmiş Bulgular.

²⁵ ECRI, Polis faaliyetlerinde ırkçılık ve ırk ayrımcılığıyla mücadele ile ilgili 11 Nolu GPT, Açıklayıcı Ek; § 44; BM, CERD (Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi) Kolluk Kuvvetlerinin ırka dayalı fişleme uygulamasıyla mücadeleye dair 36 Nolu Genel Tavsiye Kararı, CERD/C/GC/36 (2020).

18. ECRI Avrupa Konseyi'ne üye devletlerin nüfuslarını terörizme karşı korumada hayati bir rolleri olduğunu kabul eder. Ancak terörizmi önleme ve mücadele etmenin, ırkçılık, ırk ayrımcılığı ve hoşgörüsüzlüğün beslenmesine izin verilen bir meşrulaştırma haline gelmemesi gerektiğini vurgular.²⁶ Genellikle devlet makamları, terörle mücadele önlemlerinin tasarlanması ve uygulanması sırasında ayrımcılık riskinin yanı sıra bu önlemlerin uygulamada farklı grupların ve cemaatlerin ilişkileri üzerinde yaratabileceği etkiyi değerlendiremezler. Bu tür önlemlerin, birçok ülkede Müslümanlar dahil olmak üzere spesifik azınlık gruplarını ters orantılı bir şekilde hedef alabilecek ve etkileyebilecek olması kaygı vericidir.²⁷ ECRI'ye göre bu durum sadece Müslümanları daha fazla hak ihlaline maruz bırakmakla kalmaz aynı zamanda Müslümanların ya da bu şekilde tanımlananların etraflarında bir şüphe ikliminin oluşmasına sebep olur ve kapsayıcı toplumlar kurmak üzere sarf edilen çabalara ters düşer.
19. Müslüman cemaatlerin üyeleri birçok vesileyle ECRI'ye sadece Müslüman olmaları nedeniyle ve kabul edilebilir vatandaş olarak addedilmek için sistematik olarak ve alenen terörizm karşıtı pozisyonlar sergilemek ve ifade özgürlüğü veya diğer insan hakları için taahhütte bulunmak zorunda olmalarının moral bozucu, göz korkutucu ve aşağılayıcı olduğunu bildirmişlerdir.
20. ECRI izleme çalışmasında Müslüman karşıtı retorik artık toplumun uç noktalarıyla sınırlı olmayıp ana akım politikacılar tarafından benimsendiğini, büyüyen yabancı düşmanı popülist söylemle güçlendiğini gözlemlemiştir.²⁸ Avrupa ülkelerinin sözde İslâmleştirilmesine karşı çıktığını iddia eden aşırı-milliyetçi popülist hareketler siyasi kazanımlar için genellikle çeşitli Müslüman karşıtı ırkçılık hususlarını genel yabancı düşmanı söylemle karıştırıyorlar.²⁹ Bu bakımdan, özellikle de 2015'ten itibaren Avrupa'ya gelen göç bağlamında birçok politikacı Müslümanlara karşı genel önyargı ve nefreti kışkırtmak için göç karşıtı söylemleri yaygın olarak kullandılar. Özellikle seçim kampanyaları çerçevesinde bu tür politikacılar daha büyük göç hareketlerinin yol açtığı kaygılardan yararlanarak Müslümanlara yönelik nefreti başlattılar.³⁰ Bu, zaten Avrupa'da doğmuş ya da kayda değer bir süredir, aslında kuşaklar boyunca, burada yaşayan Müslümanlara karşı geniş çaplı bir güvensizlikle sonuçlandı ve bazı Müslüman olmayan kişiler arasında hoşgörüsüz tutumların gelişmesine ve motive olmasına yol açtı.
21. Politik söylemin dışında, Müslümanları veya Müslüman olduğuna inanılan kişileri hedef alan nefret konuşmaları giderek daha fazla ülkede basılı ve görsel medyada artmıştır. Bazı medya organları Müslümanları, genel ifadelerle tehdit ya da sorun olarak tanımlıyorlar, örneğin Müslüman/İslâm kelimelerinin terörizm ya da aşırılık terimleriyle ısrarla birlikte kullanılması, Müslümanları yabancı "Öteki", Avrupa değerlerine yönelik bir tehdit olarak gören sansasyonel habercilik uygulamaları gibi. Bu tür klişe imgelemelerin kullanılması etik gazetecilik ilkeleriyle çelişir. Bununla medyanın yayın bağımsızlığını ihlal etmeden mücadele etmek için damgalamaya maruz kalan kişiler hakkında sağlam, ve bilgiye dayalı, dahası onların haklarındaki olumsuz betimlemelere karşı çıkmaya yönelten mümkün olduğunca geniş çaplı alternatif anlatılar yaymak üzere çaba sarf

²⁶ ECRI Terörizmle savaşıırken aynı zamanda ırkçılıkla mücadele ile ilgili 8 Nolu Genel Politika Tavsiye Kararı, Giriş.

²⁷ BM Özel Raportörü'nün, Çağdaş ırkçılık, ırk ayrımcılığı, yabancı düşmanlığı ve bunlarla bağlantılı hoşgörüsüzlük biçimleri hakkındaki görüşü (2017), A/72/287: Ş7; Ayrıca bkz. AB, Temel Haklar Ajansı (2021), Terörizmle mücadele : temel haklar ve özgürlükler üzerindeki etkisi hakkında 2017/541 sayılı Yönerge (AB).

²⁸ ECRI Yıllık Rapor (2016): Ş18.

²⁹ ECRI Yıllık Rapor (2014): Ş15.

³⁰ ECRI Yıllık Rapor (2017): Ş14.

edilmesi gerekir.³¹ Medya bu anlamda hayati derecede etkilidir. Bu bakımdan ECRI Müslüman cemaatlerle hakiki bir diyalog kurmanın önemini ve topluma aktarılan İslâm ve Müslüman imajını tartışmak üzere önlemler alınmasını, bunun yanı sıra farklı medya profesyonellerinin anlatıya içerden karşı çıkmak üzere katılımlarını teşvik etmeyi tekrar vurgulamıştır.³²

22. Ayrıca Müslümanları hedef alan çevrimiçi platformlardaki nefret söylemi özellikle son yıllarda çok artmış ve yaygınlaşmıştır.³³ Özellikle sosyal medya platformlarında tahrik edici Müslüman karşıtı anlatılar çoğalmıştır ve bunlar Müslüman cemaatlerin şeytanlaştırılmasını, Müslümanlardan Avrupa'nın "istilacıları" olarak bahseden komplo teorilerini Covid-19 salgın hastalığına özgü söylemleri ve Müslümanlara karşı şiddet kışkırtmalarını içermektedir. Çevrimiçi platformlarda Müslüman olarak teşhis edilebilen kişiler Müslüman kimliklerinin sanal alanda hedef alındığını ve inançları ya da cemaatleriyle hiçbir alakası olmayan konular bağlamında dahi taciz ve tehdit edici davranışlara maruz kaldıklarını görmek mümkündür; bu durumun bazıları üzerinde çevrimiçi platformlara katılım konusunda caydırıcı etkisi olmuştur. ECRI çevrimiçi platformlardaki nefret söylemindeki dalgalanmaların çoğunlukla terör saldırısı ya da bir dinin eleştirisiyle o dinin takipçilerine saldırı arasında ayırım yapamayan, gerilimi artıran açıklamalar gibi dış gelişmelerle ateşlendiğini ya da "tetiklendiğini" gözlemlemiştir.
23. ECRI nefret söyleminin kullanılmasına karşı eylemin, özel ideolojiler ya da dinlerden ziyade bireyleri ve insan gruplarını korumaya hizmet etmesi gerektiği ve nefret söylemine dair kısıtlamaların başka şeylerin yanı sıra dini inançların eleştirilmesini bastırmak üzere yanlış kullanılmaması gerektiği görüşündedir.³⁴ Bu bakımdan Müslüman karşıtı retoriğin her zaman mahkûm edilmesi gerekir ve bunun İslâm eleştirisinden ayrı tutulması şarttır. Bu ikisi arasında bir ayırım yapılması büyük önem taşır çünkü İslâm'a yönelik eleştiri alanının ortadan kaldırılması demokratik tartışmaya zarar verir ve ifade özgürlüğünü bastırır.³⁵
- *Ayrımcılık*
24. ECRI raporları Müslüman karşıtı ırkçılığın hayatın çeşitli alanlarında ve yetkili makamlarla girilen ilişkilerde yaygın ırkçılık olarak da somutlaşabileceğini göstermiştir. AB çapında yapılan bir araştırmada on Müslümanın yaklaşık dördünün (%39) ayrımcılığa maruz kaldığı bir deneyim yaşadığını bildirirken beş kişiden biri de dinin bu ayrımcılıkta

³¹ Ayrıca bkz. ECRI, Nefret söylemiyle mücadeleyle ilgili 15 Nolu Genel Politika Tavsiye Kararı; Açıklayıcı Ek; S 96.

³² ECRI Yıllık Rapor (2017): §15.

³³ Örneğin, bkz. Avrupa Konseyi Genel Sekreterliği Özel Temsilcisi'nin Antisemitik, Müslüman karşıtı ve diğer dine dayalı hoşgörüsüzlük biçimleri ve nefret söylemine dair yürüttüğü 2021 araştırmasının sonuçları.

³⁴ ECRI, Nefret söylemiyle mücadele ile ilgili 15 Nolu Genel Politika Tavsiye Kararı; Giriş. Ayrıca bkz. İfade özgürlüğü ve dini inançlara saygı hakkında 1510 (2006) sayılı AKPM Kararı; Kişilerin dinlerine dayanarak onlara küfretme, dine dayalı hakaret etme ve nefret söylemi hakkında 1805(2007) sayılı AKPM Tavsiye Kararı.

³⁵ ECRI İslâm dahil herhangi bir dini ve liderlerini ya da ibadet yollarını eleştirmenin o dinin takipçilerine yönelik bir ayrımcılık değil Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. Maddesi ile güvence altına alınan temel bir insan hakkı olan ifade özgürlüğünün bir parçası olduğunu kaydeder. Bununla birlikte ifade özgürlüğü hakkının sorumlu kullanımı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından belirlenen kabul edilebilir eleştiri sınırlarını geçmemelidir. Ayrıca Mahkeme içtihadı ifade özgürlüğü hakkının Müslümanlar gibi özel bir gruba yönelik şiddet ve ayrımcılık kışkırtmasını, negatif klişelştirmeyi ya da doğrudan hakareti koruma altına almadığını teyit etmiştir. Bkz. Norwood v. Birleşik Krallık (no. 23131/03), 16 Kasım 2004 tarihli karar; Soulas ve Diğerleri v. Fransa (no. 15948/03), 10 Temmuz 2008 tarihli karar; Féret v. Belçika (no. 15615/07), 16 Temmuz 2009 tarihli hüküm; Le Pen v. Fransa (no. 18788/09), 7 Mayıs 2010 tarihli karar. ECRI ayrıca Mahkemenin, din bağlamında üye devletlerin başkalarına karşı haksız yere saldırgan ve saygısız olan bazı davranış ve ifade biçimlerini bastırmak üzere bir yükümlülüğü olduğunu çeşitli vesilelerle belirttiğini kaydeder. Örneğin bkz. E.S v. Avusturya (no. 38450/12, 25 Ekim 2018 tarihli hüküm), S 21, 43.

birinci saik olduğunu belirtmiştir.³⁶ Örneğin isimleri sebebiyle Müslüman olabilecekleri düşündüren kişiler iş başvurularında zorluklarla karşılaştıklarına dair oldukça fazla bildirimde bulundular, buna Müslüman oldukları tespit edildiği için işe alınmayanlar da dahildir. İş mahrumiyeti ya da kısıtlı iş imkanları sadece ekonomik olarak dışlanmakla sonuçlanmayabilmekte aynı zamanda Müslümanları, özellikle de genç Müslümanları, potansiyel olarak toplumdan tecrit ederek daha kırılğan hale getirebilmektedir. Son on yıllarda cemaat seviyesinde, çeşitli ulusal ve ulus altı bağlamlarda, dini kıyafetler giyme, cami, minare inşaatı ve helal gıda üretimi ve vatandaşlığa erişme konularına getirilen kısıtlamaları içeren yasal önlemler kabul edilmiştir ve bunların bazıları ayrımcı olarak kabul edilmiştir.

25. ECRI başörtüsü gibi görünür dini semboller taşıyan kadınların, çalışma hayatında hem toplumsal cinsiyet hem de din nedeniyle özellikle ayrımcılık ve tacize maruz kaldıklarını defalarca gözlemlemiştir.³⁷ Aslında görünür dini semboller taşıyan Müslüman kadınlar Avrupa toplumlarında yoğun tartışmaların odağı olagelmışlerdir. Bu tür sembollerin taşınmasını düzenleyen ve sayıları giderek artan yasal önlemler bu tartışmayı daha da körüklemiştir. Bu tür yasalar bütün dini semboller için geçerli olmalarına rağmen Müslüman kadınların bu yasalardan fazlasıyla olumsuz etkilendikleri iddia ediliyor. Ayrıca bu inisiyatifler hakkında kamuoyunda yapılan tartışmaların klişeleri güçlendirdiği, dahası mazlum, uysal ve bağımlı olarak betimlenen Müslüman kadınların geliştirdikleri öz bilinçliliğe ve eylemselliklerine yeterli dikkati çekilmediği ve söz konusu tartışmaların da bu kadınlar üzerinde yasaların kendilerinden çok daha olumsuz bir etkisi olduğu bildirilmektedir.
26. Müslüman kadınlar için önemli bir zorluk noktası dini kıyafeti giyme tercihinin yaratacağı etkidir çünkü bu tercih genellikle, başta eğitime, istihdama, mallara ve hizmete erişim olmak üzere çok çeşitli alanda gereksiz kısıtlamalarla sonuçlanmaktadır. Bu engeller Müslüman kadınların hayatını derinden etkilemekte ve tam potansiyellerini gerçekleştirmelerini önlemektedir; bu da sadece kişisel düzeyde değil aynı zamanda toplumsal düzeyde de temel bir kayıp anlamına gelmektedir. ECRI'ye göre Müslüman kadınların damgalanması ve dışlanması daha geniş bir cemaat bünyesinde tecrit duygularını körükleyebilir, insanlar arasındaki bölünmeleri derinleştirebilir ve toplumsal bütünleşmeyi engelleyebilir.
27. ECRI aynı zamanda, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM)³⁸, Avrupa Birliği Adalet Divanı³⁹ ve BM İnsan Hakları Komitesi⁴⁰, gibi uluslararası yargı makamlarına götürülen özellikle bütünüyle örtünmenin (çarşaf ya da peçe ile) tamamen yasaklanması ve bununla bağlantılı başka örneklerin tartışmaları daha da artırdığını kaydeder. Her ne

³⁶ AB, Temel Haklar Ajansı (2017), *a.g.e.*

³⁷ Bkz. ECRI, İş hayatında ırkçılık ve ırk ayrımcılığıyla mücadele ile ilgili 14 No'lu Genel Politika Tavisiye Kararı; Açıklayıcı Not

³⁸ Peçeye dair içtihat için – bkz. S.A.S. v. Fransa (no. 43835/11), 1 Temmuz 2014 tarihli hüküm; Belcacemi ve Oussar v. Belçika (no. 37798/13), 11 Temmuz 2017 tarihli hüküm; Dakir v. Belçika (no. 4619/12), 11 Temmuz 2017 tarihli hüküm. İchtihat diğerlerinin yanı sıra ilköğretim öğretmenlerini, üniversite hocalarını, üniversite öğrencilerini, okul öğrencilerini, hastane çalışanlarını da kapsamaktadır. Diğerlerinin yanı sıra Dahlab v. İsviçre (no. 42393/98), Kabul edilebilirlik, 15 Şubat 2001; Leyla Şahin v. Türkiye [Büyük Daire], (no. 44774/98), 10 Kasım 2005 tarihli hüküm; Köse ve Diğerleri v. Türkiye (no. 26625/02), 24 Ocak 2006 tarihli karar; Dogru v. Fransa, (no. 27058/05) ve Kervanci v. Fransa (no. 31645/04), 4 Aralık 2008 tarihli hükümler; Ebrahimiyan v. Fransa (no. 64846/11), 26 Kasım 2015 tarihli hüküm; Osmanoğlu ve Kocabaş v. İsviçre (no. 29086/12), 10 Ocak 2017 tarihli hüküm.

³⁹ C-157/15, Samira Achbita, Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding v. G4S Secure Solutions NV ve 188/15 Bougnaoui and Association de défense des droits de l'homme (ADDDH) v. Micropole Univers Davaları, Avrupa Birliği Adalet Divanı, 14 Mart 2017; C-804/18 ve C-341/19, IX v. WABE eV ve MJ v. MH Müller Handels GmbH Davaları AB Adalet Divanı, 15 Temmuz 2021.

⁴⁰ Yaker v. Fransa (no. 2747/2016), 17 Temmuz 2018; Hebbadj v. Fransa (no. 2807/2016), 17 Temmuz 2018.

kadar içtihat dini kıyafetlere ilişkin kısıtlamalar konusunda değişik görüşler sergilese de bu kısıtlamalara ilişkin gerekçeler kadınların onurunun ve kadınlarla erkekler arasındaki eşitliğin korunması, kamu güvenliğinin sağlanması, sosyal etkileşimin korunması ve “beraber yaşama” koşullarının güvence altına alınmasını içermektedir.

28. ECRI devletlerin bir dinin tezahürü ile ilgili konularda gösterdikleri anlamlı ihtiyatı ve AİHM tarafından da teyit edildiği gibi bu alanda getirebilecekleri kısıtlamaları kabul eder ve bir yasak getiren her kanunun yasaya uygun olma, orantılılık ve tarafsızlık ilkelerine riayet etmesi, meşru bir amacının olması ve her türlü ayrımcılık biçiminden bağımsız olması gerektiğini hatırlatır. Bu bakımdan ECRI bütün dini gruplara yönelik muamele eşitliğinin öneminin altını çizerek ve bu tür yasaların söz konusu özel cemaatin topluma katılımı üzerinde ters bir etkisinin olabileceği ve Müslüman kadınları ve kızları marjinalize edip onların güçlenmeleri ve kendilerini gerçekleştirmelerini bir hayli engelleme riski taşıyarak dolaylı ve kesişimsel ayrımcılıkla sonuçlanabileceği kanaatini taşır.
29. Bazı ulusal düzenlemelerde, Müslüman sivil toplum aktörleri, örgütlenme özgürlüğünü koruyan kanunlara rağmen kapatma kararları dahil olmak üzere devletten gelen çeşitli kısıtlamalara maruz kalmaktadır. Yukarıda bahsi geçen şüpheli cemaatler kavramına uygun olarak bu, bu tür önlemleri meşru kılacak sağlam kanıtların yokluğunda da gerçekleşebilmektedir. Bu tür kapatmaların – ya da kapatma tehditlerinin- Müslüman cemaatler arasında örgütlenme özgürlüğünün ve sivil katılıma dahil olma becerilerinin haksız yere kısıtlanması riskini taşımaktadır. Devletler, örneğin camilerin inşasını önleyerek, Müslümanların inançlarını ayrımcılık olmadan yerine getirme dirayetlerini de gasp etmiş oluyorlar.⁴¹
30. ECRI bu bağlamda üye devletlerin çeşitliliğini, hoşgörü ve açık görüşlülük gibi daha bütünleştirici amaçları izlemeleri ve Müslümanların ayrılmaz bir parçasını oluşturdukları toplumların çeşitliliğini vurgulayacak önlemler aramaları gerektiği kanaatindedir. ECRI'ye göre, uygun olan durumlarda, dini gerekliliklerin makul bir şekilde düzenlenmesi⁴² Müslümanların din özgürlüğü haklarını ayrımcılık olmadan kullanmalarını da sağlayabilir ve entegrasyon ve toplumsal uyum açısından olumlu bir etki yaratabilir.
31. ECRI'nin görüşüne göre Müslümanlara karşı önyargılar, bazı insanları, Müslümanlık dini ve kültürü hakkında yetersiz bilgi sahibi olmaları ya da Müslüman karşıtı klişelerle bilgilendirilmeleri ya da her ikisi nedeniyle etkisi altına almaktadır. Çoğu zaman İslâm hakkında kısıtlı ve önyargılı bilgi ve Müslümanlar hakkında bilinçli bir algı eksikliği söz konusu olmaktadır. Eğitimin ve eğitimin sosyalleştirme işlevinin önemli rolü göz önüne alındığında Müslüman karşıtı ırkçılık ve ayrımcılık konusundaki eğitimin okul müfredatına vatandaşlık, insan hakları, hoşgörü ve ırkçılıkla mücadele hakkında daha geniş kapsamlı derslerin bir parçası olarak entegre edilmesi gerekmektedir. ECRI kişilerin aşağılanması ve dine dayanarak olumsuz bir şekilde klişeleştirilmesiyle eğitim aracılığıyla mücadele etmenin Müslüman karşıtı klişeleri ele almanın en iyi yolu olduğunu ve bunlarla eşit ve ölçülü yollarla mücadele edebileceğini vurgular.⁴³ Bu tür kapsayıcı eğitim önlemleri aynı

⁴¹ BM Özel Raportörünün Din ve İnanç Özgürlüğü hakkındaki görüşleri (2021), A/HRC/46/30, §27.

⁴² Bu bağlamda bkz. Avrupa Konseyi, AKPM, Din ve inançla ilgili insan haklarını koruma ve dini cemaatleri şiddetten koruma ile ilgili 1928 (2013) sayılı Kararı § 9.9, ve Özellikle Hristiyanlara odaklanarak Avrupa'da hoşgörüsüzlük ve ayrımcılıkla mücadele ile ilgili 2036 (2015) sayılı Karar § 2.

⁴³ AGIT/ODIHR (Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi), Avrupa Konseyi ve UNESCO, Müslümanlara Karşı Hoşgörüsüzlük ve Ayrımcılıkla Mücadelede Eğitimciler için Kılavuzlar: İslamofobiyi Eğitim Yoluyla Ele Almak (2011); p. 23-31. Ayrıca bkz. ECRI, Irkçılık ve ırk ayrımcılığıyla okul eğitimde ve okul eğitimi aracılığıyla mücadele etme ile ilgili 10 Nolu Genel Politika Tavsiye Kararı.

zamanda gençlerin şiddet yanlısı aşırılıkçı mesajlara karşı direnç oluşturmalarını ve olumlu bir kimlik ve aidiyet duygusu geliştirmelerini sağlayabilir.

32. Kùltürlerarası diyalogun teşvik edilmesi cemaatleri ve bireyleri birbirine yaklaştırmada ve eşit onur ve karşılıklı saygıyı sağlamada aynı şekilde hayati öneme sahiptir.⁴⁴ Bu bağlamda ECRI Müslüman karşıtı ırkçılık ve ayrımcılıkla mücadeleye yönelik yerel politika tepkilerinin özellikle önemli olduğu görüşündedir. Bu yaklaşım güveni, uyumu ve kùltürlerarası pozitif etkileşimi inşa etmek, çeşitliliği bir tehdit olarak değil bir zenginlik olarak benimsemek amacıyla diğer inançlarla birlikte Müslüman cemaatlerle olumlu bir ilişki kurar.

- *Nefret-saikli şiddet*

33. ECRI'nin izleme raporları Müslümanlara karşı nefret saikli şiddetin yaygınlığını göstermiştir. Müslüman karşıtı saldırılar Müslümanların mezarlıklarına, dini binalarına ve camilerine yönelik saygısızlıklardan Müslüman erkeklere ya da Müslüman olduğuna inanılan erkeklere yönelik kamusal alan da dahil olmak üzere tacizci davranışlar, tehditler ve fiziksel saldırılara, cinayet ve ölümcül terörist saldırılara kadar uzanmaktadır. Birçok Avrupa ülkesinden gelen veriler Müslüman kadınların çoğunlukla yüzündeki peçenin veya başörtüsünün çekilmesi ve tükürölmeyi içeren şiddetin hedefi olduklarını gösteriyor. ECRI her zaman bu tür saldırıların önlenmesi ve cezalandırılması için güçlü eylem çağrıları yapmıştır çünkü toplum içinde bu tür aşağılanmalar insan onurunu zedeler, korkuya ve izolasyona yol açar ve entegrasyona zarar verir.⁴⁵ Yukarıda da belirtildiği gibi Müslüman erkekler ve kadınlar hem çevrimiçi platformlarda hem de gündelik hayatta Müslüman karşıtı nefret söylemine maruz kaldılar, taciz ve düşmanlıkla hedef alındılar. Müslüman karşıtı düşmanlık örneklerinin, bunu İslâm adına yaptıklarını söyleyenlerin terörist saldırılarından sonra artığını gösteren kanıtlar var.
34. Genelde, Müslümanlara yönelik şiddet olaylarının boyutu çoğunlukla belgelenmemiş ve bildirilmemiş olarak gözüküyor. Kurbanlar ve tanıklar genellikle misilleme korkusu veya yetkili makamlara duyulan güvensizlik nedeniyle bu olayları bildirmekten kaçınıyorlar. ECRI yetkili makamların Müslümanlara karşı nefret suçlarına doğru tepkiyi vermemelerinin bu tür eylemlerin tekrarına yol açabileceğini ve kovuşturma yapılmamasının bir tür dokunulmazlık mesajı verebileceğini belirtir. Bu bağlamda ECRI Müslüman karşıtı nefret suçlarına karşı adalet sisteminin etkili bir şekilde çalışmasını sağlamak üzere adım atma ihtiyacını tekrar tekrar vurgulamıştır.⁴⁶ Bu adımlar diğerlerinin yanı sıra olayları etkili bir şekilde izleme ve kaydetmeyi, düzenli ve güvenilir veri toplamayı, kolluk güçleri ve kovuşturma görevlilerinin yetkilerini önyargı saikli suçları etkili bir şekilde tespit edecek ve soruşturacak şekilde artırmayı, kurbanlar için destek mekanizmaları geliştirmeyi, ve polis ile Müslüman cemaatler arasındaki ilişkiyi iyileştirmek üzere güven inşa eden önlemler almayı kapsar.

⁴⁴ Bkz. Avrupa Konseyi, Kùltürlerarası Diyalog İçin Beyaz Kitap (2008).

⁴⁵ ECRI Yıllık Rapor (2018), §15.

⁴⁶ AGİT-ODİHR, Müslüman Karşıtı Nefret Suçlarını Anlamak ve Müslüman Cemaatlerin Güvenlik İhtiyaçlarını Ele Almak (2020).

D. Müslümanlar Üzerindeki Etki

35. Müslüman karşıtı ırkçılığın Müslüman bireyler, cemaatler ve daha geniş toplum üzerinde derin bir etkisi vardır. Bireysel düzeyde Müslüman karşıtı ırkçılığın insanlıktan çıkaran duygusal ve psikolojik etkileri korku ve savunmasızlık duygularını, inkâr, öfke, aşağılanma ve azalan özgüven duygusunu içerir. Birçok Müslüman kendilerini Müslüman olarak daha az tanımlanabilir kılmak ya da devletin ve kamuoyunun şüphesini azaltmak, saldırılardan kaçınmak ya da eylemliliklerini ve insan haklarını kullanmak üzere daha “ılımlı” görünmek için dini kimliklerini gizleme ya da önemsememe yolunda baskı hissediyor. Ayrıca Müslüman insanlar hareketlerini kısıtlayabilirler ve/veya Müslüman karşıtı nefret ya da önyargının hedefi olabilecekleri bazı durumlardan bilinçli olarak kaçınabilirler. Hedef olma ve her zaman tehlikede olma korkusu, doğrudan doğruya yaşanmış Müslüman karşıtı ırkçılık örneklerinden daha büyük bir psikolojik hasara yol açabilir. Ayrıca kanıtlar ırkçılık eylemlerine tanıklık eden ve kimliklerini ifşa ederken otosansür uygulayan çocukların, olgunlaştıkça bu durumlara maruz kalmayan çocuklardan daha fazla sosyal-duygusal sorunlar geliştirme ihtimallerinin olduğu gösteriyor.
36. Müslüman karşıtı ırkçılık ve ayrımcılık Müslümanların üstü kapalı dışlanmasına yol açar ve bu ırkçılık ve ayrımcılığın daha düşük konut standartları; daha düşük gelir seviyesi; daha yüksek ve uzun süreli işsizlik oranları; istihdam edildiğinde daha az istenen işlerde çalışma; daha kötü sağlık sonuçları; koşulların başka türlü önlenebilir olduğu durumlarda bile daha düşük eğitim düzeyleriyle ilgili olarak günlük yaşamlarına nüfuz eden gerçek sonuçları vardır. Asıl önemlisi bu tür dışlanmaların, cemaatlerin yaşam fırsatları nesiller arasında aktarılırken bireylerin ve yakın sosyal çevrelerinin ötesine geçen uzun vadeli etkileri vardır.
37. Müslüman cemaatlerin “güvenlik konusu haline getirilmeleri” sosyo-politik katılım konusunda onların ifade özgürlükleri, örgütlenme özgürlükleri ve siyasi katılımlarını olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Bu tür uygulamaların, genç Müslümanların ve Müslüman sivil toplum aktörlerinin sosyo-politik katılımı üzerinde özellikle caydırıcı etkisi olmuştur. Üstelik haksız yere “şüpheli” olarak belirlenenler bu şekilde muamele edilme travmasıyla birlikte yaşamak zorundalar; bu Müslüman okul çocuklarını da kapsar. Görünürde terörizmle mücadele amacıyla geliştirilen politika ve uygulamalar Müslüman cemaatler bünyesinde düşmanca bir atmosfer yaratabilmekte ve dolayısıyla nefret suçunun yeterince bildirilmemesine, yabancılaşılmaya ve toplumdaki bölünmelerin oluşmasına veya şiddetlenmesine yol açan güven azalmasına neden olabilmektedir. ECRI’nin görüşüne göre Müslüman cemaatler arasında içinde yer aldıkları toplumlara aidiyet duygusunun sağlanması, sosyal uyumun sağlanması ve bu cemaatlerin bazı üyelerinin marjinalleşmesinin, dışlanmasının ve hatta radikalleşmesinin engellenmesi için elzemdir.

III. Tavsiyeler

ECRI Müslüman karşıtı ırkçılık ve ayrımcılık seviyelerinin ve biçimlerin Avrupa Konseyi'ne Üye Devletler arasında bir hayli farklılık gösterdiğini kaydeder. ECRI'nin ülke izleme faaliyetinde konuyla ilgili olarak elde edilen bulguları da dikkate alan aşağıdaki tavsiyeler "herkese uyacak tek kalıp" yaklaşımı olarak anlaşılmamalıdır. Bu tavsiyeler, hükümetlerin dikkate almaya ve eğer gerekirse ilgili cemaatlerle iş birliği yaparak ülkenin koşullarına uyarlamaya davet edildiği eylemler listesi olarak tasarlandı.

ECRI Üye Devletlerin hükümetlerinin:

A. Politikalar ve kurumsal koordinasyon

1. Müslüman karşıtı ırkçılığın, kökenlerine bakılmaksızın, bütün kamusal tezahürleriyle mücadele etmek için gerekli tüm önlemleri alarak Müslüman karşıtı ırkçılıkla savaşılmaya öncelik vermelerini;
2. Müslüman karşıtı ırkçılığa karşı koymayı hedefleyen eylemlerin, ayrı bir eylem planı olarak ya da ırkçılığa karşı genel bir eylem planına entegre edilmek suretiyle, tutarlı bir şekilde ırkçılığa karşı koymayı hedefleyen eylemler arasında yer almalarını sağlamalarını;
3. Müslüman karşıtı ırkçılık ve ayrımcılıkla mücadelenin bütün idari seviyelerde (ulusal, bölgesel, yerel) yürütülmesini sağlamalarını ve toplumun farklı kesimlerinden (özellikle siyaset, hukuk, ekonomi, sosyal, din, eğitim ve kültür) geniş bir aktör yelpazesinin bu çabalara katılımını kolaylaştırmalarını;
4. ECRI'nin ırkçılık ve ırk ayrımcılığıyla mücadeleye yönelik ulusal yasalar ile ilgili 7 Nolu Genel Politika Tavsiye Kararı'ndaki tavsiyelerini dikkate alarak Müslüman karşıtı ırkçılık ve ırk ayrımcılığıyla mücadeleyi amaçlayan yasalar çıkarmalarını;
5. Terörizm ve aşırı uçlarla mücadeleyle ilgili yasaları ve politikaları, bunların Müslümanlara karşı doğrudan ya da dolaylı ayrımcılık yapmamalarını sağlamak ve ayrımcı olduğu düşünülen yasal hüküm ve düzenlemeleri yürürlükten kaldırmak üzere gözden geçirmelerini;
6. Terörizmle ve aşırı uçlarla mücadele yasaları ve politikalarının Müslüman cemaatler üzerindeki etkisini temel bir hak ve toplumsal cinsiyet perspektifi de dahil olmak üzere, düzenli olarak değerlendirmelerini ve bu tür yasa ve politikaların uygulanmasından özellikle etkilenen gruplara kapsamlı bir şekilde danışılmasını ve bunların uygulanmasına dair tartışmalara dahil edilmelerini sağlamalarını;
7. Müslümanlara karşı ırkçılık ve ayrımcılıkla ilgili olanlar dahil bütün eşitlik politikalarına kesişimsellik ilkesinin dahil edilmesini sağlamalarını;
8. Başta eğitim, istihdam, barınma, mal ve hizmetlere erişim, kamusal alanlara erişim ve hareket özgürlüğü alanları olmak üzere Müslümanlara karşı her türlü yapısal ayrımcılık biçimine dikkat etme ve bu sorunların üstüne gitme gereğine dair kamu kurumları arasında farkındalık yaratmalarını;
9. Uygun olan yerlerde Müslüman karşıtı ırkçılık ve ayrımcılıkla mücadele çabalarını denetlemek ve koordine etmek üzere devlet, kolluk güçleri ve diğer ilgili kamu kurumları (örneğin eğitim ve kültür alanlarında) ile Müslüman cemaatleri ve kurumları arasında bir köprü görevini üstlenecek ve üye devletlerin tutarlı eşgüdümlü politikalar izlemelerini sağlamak üzere diğer ulusal koordinatörlerle de eşgüdümlü olarak çalışacak ulusal koordinatörlerin yanı sıra yerel yönetim düzeyinde de koordinatörler atamalarını;

10. Uygun olan yerlerde, ulusal düzeyde yapılan Müslüman karşıtı ırkçılık ve ayrımcılığı izlemekle ve önleyici eylemler ve karşı tedbirler konusunda gerekli her türlü tavsiyede bulunmakla görevli bağımsız uzman grubu ya da komitesini oluşturmalarını;
11. Müslüman karşıtı ırkçılık ve ayrımcılığa politika alanında verilecek karşılıklar için sistemle ilgili her türlü sorunu ve öncelik alanlarını tespit etmeye yardımcı olacak, toplumsal cinsiyete göre ayrıştırılmış kapsamlı eşitlik verilerini toplamalarını ve yayınlamalarını;
12. Ulusal eşitlik kurumlarını Müslümanlara karşı eylemlerle mücadele etme, bunları izleme, bunlar hakkında veri toplama, şikâyet ve dilekçeleri soruşturma ve değerlendirmenin yanı sıra yasama kurumlarına ECRI'nin Eşitlik kurumlarının ulusal düzeyde ırkçılık ve hoşgörüsüzlükle mücadele etmesi ilgili 2 Nolu gözden geçirilmiş Genel Politika Tavsiye Kararı'nda ortaya konulan hatlar doğrultusunda ilgili yasaların kabul edilmesi konusunda danışmanlık süreçlerine tümüyle dahil etmelerini;
13. Henüz yapmamışlarsa, üye devletlerin Avrupa Konseyi Siber Suçlar Sözleşmesi'nin bilişim sistemleri aracılığıyla işlenen ırkçı ve yabancı düşmanı eylemlerin suç sayılmasına ilişkin 2003 Ek Protokolü'nü imzalamalarını ve onaylamalarını;
14. Müslüman karşıtı ırkçılık ve ayrımcılığı önleme ve mücadele etme alanındaki en iyi uygulamaların uluslararası düzeyde Avrupa Konseyi, AGİT, Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletler gibi farklı kuruluşlar arasında eşgüdümünü ve karşılıklı olarak değişimini desteklemelerini;

B. Önleme

15. Müslümanların toplumda kapsayıcı ve bütüncül olarak temsil edilmesini teşvik eden ve politika yapıcılarını eşitliği sağlamaya, çeşitliliğe değer vermeye, pozitif etkileşim ve aktif vatandaşlığı desteklemeye ve politikalarının tasarlanmasına katılım sağlamaya cesaretlendiren faaliyetler geliştirmek amacıyla kamu politikası önlemlerini izlemelerini;
16. Siyasi aktörleri, kanaat önderlerini ve diğer kamusal kişilikleri kamusal alanda Müslüman karşıtı ırkçılığa karşı sağlam bir duruş sergilemeye, bütün çağdaş biçimleri dahil olmak üzere Müslüman karşıtı ırkçılığın değişik tezahürlerine karşı çıkmaya⁴⁷ Müslüman karşıtı ırkçılığın asla hoş görülmeceğini açıkça belirtmeye teşvik etmelerini;
17. Eğitime erişim konusunda Müslümanlara yapılan ayrımcılığı ortadan kaldırmak için gerekli önlemleri almalarını;
18. İstihdama erişim konusunda ya da işyerlerinde Müslümanlara yapılan ayrımcılıkla mücadele için, gerekirse yasal nitelikli olanlar dahil olmak üzere önlemler alınmasını;
19. Kamu ve özel sektör işverenlerini istihdama erişimde ve işyerinde Müslümanlara karşı ayrımcılıkla mücadele etmek için "davranış kuralları" hazırlamaya ve uygulamaya ve söz konusu toplumun çeşitliliğini temsil eden işyerleri hedefine yönelik çalışmaya teşvik etmelerini;
20. Müslümanların dinleri nedeniyle ayrımcılık ve sosyal dışlanma mağduru olup olmadıklarını incelemelerini ve yerel cemaatlere danışarak bu tür olaylarla mücadele etmek üzere politikalar geliştirmelerini;
21. Müslüman olan kişilerin din özgürlüğü haklarını, dolaylı ayrımcılıktan korumak amacıyla dini gerekliliklerin makul bir şekilde yerine getirilmesi için gündelik uygulamalarına hükümler

⁴⁷ Ayrıca bkz. ECRI, Nefret söylemiyle mücadele ile ilgili 15 Nolu Genel Politika Tavsiye Kararı, özellikle 4.g. Tavsiye maddesi.

getiren kamu kuruluşları dahil olmak üzere ayrımcılığa uğramadan kullanacak bir konumda olmalarını sağlamalarını;

22. Toplumsal cinsiyet, din ve ulusal veya etnik köken temelinde kesişimsel ayrımcılığa maruz kalabilen Müslüman kadınların durumuna özellikle dikkat etmelerini ve onların topluma dahil olmalarını sağlamak amacıyla spesifik ve etkili önlemler almalarını;

23. Müslüman karşıtı ırkçılık ve ayrımcılık hakkındaki araştırma projelerini ve bağımsız izleme çalışmalarını teşvik etmelerini ve desteklemelerini;⁴⁸

24. Ceza yargılama kurumlarının Müslüman karşıtı olaylar ve suçlar hakkında suç azaltma politikalarına uygun tutarlı ve sürekli veri sağlamak amacıyla, Avrupa kurumları ve diğer uluslararası kuruluşlar tarafından en iyi uygulama olarak kabul edilen ayrıştırılmış şekilde veri toplamalarını sağlamalarını;⁴⁹

25. Kolluk güçleri tarafından uygulanan veya kabul edilen düzenlemelerin Müslümanları olumsuz etkileyip etkilemediğini incelemelerini ve yeni ve de gelişmekte olan teknolojilerin kullanımı dahil olmak üzere, kolluk güçleri tarafından geliştirilmiş ırka dayalı fişlemeye yol açan her türlü uygulamayı ortadan kaldırmalarını;⁵⁰

26. Sosyal medya ağları dahil olmak üzere internet şirketleri, telekom operatörleri ve internet hizmeti sağlayıcılarına, bu kurumların çevrimiçi Müslüman karşıtı nefret söylemini izlemek ve durdurmak⁵¹ üzere uluslararası insan hakları standartları⁵² doğrultusunda etkili sistemler kurmaları için düzenlemeler getirmelerini ve sosyal medya ağlarıyla, özellikle eğitim alanında, sosyal medya platformlarında Müslümanlar ve İslam hakkında dengeli anlatılar yaymaya yardım edecek inisiyatifler üzerinde birlikte çalışmak üzere angaje olmalarını;

27. Polis memurları, savcılar ve hakimler için, Avrupa kurumları ve diğer uluslararası kuruluşlar tarafından en iyi uygulama olarak kabul edilen, Müslüman karşıtı nefret suçunun tanınması ve kaydedilmesi de dahil olmak üzere Müslüman karşıtı ırkçılığı önlemek ve onunla mücadele etmek için yerel, bölgesel ve ulusal düzeyde sürekli eğitim sağlamalarını;⁵³

28. Eğitim müfredatında, ders kitaplarında ve dijital ortamda çarpıtılmış din kültürü ve tarihi yorumlarının yanı sıra belirli dini, etnik ve kültürel gruplara yönelik düşmanlık algılarından bağımsız bir şekilde Avrupa'da İslâm tarihi hakkında dengeli ve nesnel bir anlatım da dahil olmak üzere Müslümanların hayat çeşitliliği ve İslâm tarihinin yanı sıra Müslüman kişilerin, cemaatlerin ve İslam kültürünün Avrupa toplumlarına olumlu katkılarının öğrenilmesini teşvik etmelerini;⁵⁴

⁴⁸ Ayrıca bkz. Aşağıdaki 33 Nolu Tavsiye Kararı.

⁴⁹ Örneğin bkz. AGİT/ODIHR Nefret Suçlarına Karşı Bilgi Alet Çantası.

⁵⁰ ECRI, Polis faaliyetlerinde ırkçılık ve ırk ayrımcılığıyla mücadele hakkında 11 Nolu Genel Politika Tavsiye Kararı, Bölüm I; BM, CERD (İrk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi) Kolluk Kuvvetlerinin Irka Dayalı Fişleme Yapmalarını Önleme ve Mücadele Etme ile ilgili 36 Nolu Genel Tavsiye Kararı, CERD/C/GC/36 (2020), s. 12, 31-36. Ayrıca bkz. UNESCO Yapay Zeka Ahlakı Tavsiye Kararı (2021).

⁵¹ Örneğin, bkz. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) *Sanchez v. Fransa* davasındaki kararı, Mahkeme bu davada siyasetçinin kamuya açık sosyal medya hesabından nefret dolu içeriği silerek anında tepki vermediği için ceza yargılamasında para cezası almasının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10 Maddesi ile korunmadığına hükmetti (AİHM 2021, 45581/15 Sayılı; 2 Eylül 2021 tarihli karar).

⁵² Bkz. Avrupa Konseyi, İnternet araçlarının rolleri ve sorumlulukları hakkında üye devletlere yönelik CM/Rec (2018) 2 Nolu Bakanlar Komitesi Tavsiye Kararı.

⁵³ Ayrıca bkz. AGİT/ODIHR Nefret Suçlarına Karşı Kolluk Kuvvetlerinin Eğitimi (TAHCLE) ve Savcılar ve Nefret Suçları Eğitimi (PAHCT) başlıklı programları

⁵⁴ Avrupa Konseyi, AGİT, İslam uygarlığının Avrupa kültürüne katkısı hakkında 1162 (1991) sayılı Tavsiye Kararı.

29. Okullardaki din eğitiminin kültürel toplumsal çeşitliliğe saygılı olmasını sağlamalarını ve bu amaç doğrultusunda öğretmen eğitimi için hazırlıklar yapmalarını;
30. Okul müdürleri, öğretmenler ve diğer personelin okullarda ve yüksek öğrenim kurumları dahil eğitim kurumlarında Müslümanlara karşı yapılan taciz ve saldırılarla hedefe yönelik eğitim ve malzemeler aracılığıyla etkili bir şekilde mücadele etmek üzere yeterince bilgilendirilmelerini sağlamalarını;
31. Müslüman karşıtı ırkçılık ve ayrımcılığın daha iyi anlaşılmasını teşvik etmek ve Müslüman karşıtı genellemelerle mücadele etmek üzere (i) çocukları ve öğrencileri Müslüman karşıtı ırkçılık ve ayrımcılık hakkında eğitmek, (ii) Müslüman karşıtı ırkçılığı eğitim yoluyla önlemek ve (iii) Müslüman karşıtı olaylara tepki vermek suretiyle konuyla ilgili ve etkili politikalar ve etkinlikler planlamalarını;⁵⁵
32. Müslüman karşıtı ırkçılık ve ayrımcılık hakkındaki eğitimin yetişkin eğitimi ve öğretmen eğitimi dahil olmak üzere örgün ve yaygın eğitimde ilgili disiplinler aracılığıyla uygun yaştaki çocuklara ve öğrencilere verilmesini sağlamalarını;
33. Özellikle Müslüman karşıtı nefret kurbanı olma riski taşıyan bireyleri ve grupları desteklemeyi hedefleyen bilimsel araştırmaları desteklemelerini; kamuoyunda dile getirilen Müslüman karşıtı ırkçılık deneyimine dayanan anlatılardan yararlanmalarını ve karşı anlatılar geliştirmelerini;
34. Medya çalışanlarının Müslüman karşıtı ırkçılık ve ayrımcılığı önlemedeki rolleri ve medya çalışanlarının İslâm ve Müslüman cemaatler hakkında yaydıkları imajdaki sorumlulukları⁵⁶ hakkındaki tartışmaları ve bu bağlamda dünyadaki bütün olaylar, özellikle de bütün terörizm biçimleri hakkında Müslüman karşıtı klişelerden ve önyargılardan kaçınan ve bunun yerine daha genel olarak Müslüman insanların zengin çeşitliliğine, ve özellikle de Müslüman kadınların hayatına ışık tutan tarafsız yayın yapmalarını desteklemelerini;
35. Müslüman karşıtı ırkçılık ve ayrımcılığı önleme ve onunla mücadelede önemli bir rol oynayan sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerini, çeşitliliğin takdir edilmesini teşvik etmek ve bu örgütlerin Müslüman karşıtı ırkçılık ve ayrımcılığın çeşitli yönlerini devlet kurumları, bölgesel/yerel yönetimler ve diğer ilgili özel sektör aktörleriyle birlikte tartışmaları için açık ve demokratik bir alan sağlayarak desteklemelerini;
36. Farklı etnik ve dini cemaatler arasındaki ortak ırkçılık karşıtı eylemleri desteklemelerini ve finansman sağlamak ve konuyla ilgili kurumsal forumlar oluşturmak da dahil olmak üzere sürekli çabalar ve her düzeyden geniş bir toplumsal aktör yelpazesini kapsayan geniş bir erişim yoluyla kültürler arası ve dinler arası diyalog ve hoşgörüyü teşvik etmelerini;
37. Tüm düzeylerdeki dini liderleri ve bilim insanlarını tabandan eğitimde sorumluluk almaya ve Müslüman karşıtı ırkçılığı beslemekten kaçınmaya teşvik etmelerini;
38. Müslüman cemaatlerin başta bölgesel/yerel düzeyde olmak üzere ulusal ve Avrupa düzeyinde de siyasete katılmalarını geliştirmek için gerekli adımları atmalarını;
39. Müslüman cemaatlerin devlet kurumlarına olan güvenini pekiştirmek amacıyla yerel ve bölgesel düzeyde, örneğin; halka açık oturumlar yoluyla Müslümanlarla doğrudan doğruya temas kurmak için mekanizmalar ve kanallar oluşturmaya ve geliştirmeye çalışmalarını;

⁵⁵ Ayrıca bkz. AGİT/ODIHR, Avrupa Konseyi ve UNESCO Müslümanlara Karşı Hoşgörüsüzlük ve Ayrımcılıkla Mücadele konusunda Eğitimciler için Kılavuzlar: İslamofobiye Eğitim yoluyla Ele Almak (2011), s. 31-43.

⁵⁶ Etik Gazetecilik Ağı (2019), Medyada Müslümanlar: Daha Fazla Hoşgörü ve Çeşitliliğe Doğru.

C. Koruma

40. Üye devletlerin esas sorumluluklarını üstlenerek, Müslümanlar, Müslüman cemaatleri ve kurumlarıyla yerel ve ulusal kolluk kuvveti makamları arasındaki iş birliğini teşvik ederek yerleşik en iyi uygulamalar ve ilkeler esasında onların korunmalarını sağlamalarını; bunu yaparken alınan önlemleri değerlendirmelerini ve en iyi uygulamaları diğer hükümetlerle karşılıklı olarak değiştirmelerini;⁵⁷

41. Gerekli güvenlik önlemlerini belirlemek ve uygulamak üzere Müslüman cemaatlerle işbirliği ve diyalogu geliştirmelerini ve gerektiğinde mali destek yoluyla da olmak üzere onların kaygılarını ve ihtiyaçlarını gidermelerini; bu bağlamda uygun olan yerlerde Müslüman kadınlara özel bir vurgu yapmak suretiyle Müslüman kişilerin, camiler gibi Müslüman din, eğitim ve kültür binalarının ve Müslüman cemaat yaşamının güvenliğini sağlamak üzere Müslümanlarla ve Müslüman karşıtı ırkçılıkla mücadelede yer alan diğer derneklerle diyaloga girerek gerekli her türlü adımı atmalarını;

42. İslâm dininin ibadeti ve cenaze törenleri için uygun yerlerin inşa edilmesinin önündeki ayrımcı yasal ve idari engellerin kaldırılmasını;

43. Din ve inancın özgür bir şekilde açıklanmasıyla, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 9. Maddesinin 2. Paragrafında da yer aldığı gibi, demokratik bir toplumda olması gereken meşru kamu yararı arasında adil bir denge kurarak Müslümanlığın dini kıyafetlerinin, özellikle Müslüman kadınlara karşı, haksız ayrımcı muamele için bir bahane olarak kullanılmamasını güvence altına almalarını;

44. Dini inançlar hakkındaki ifadeler Müslümanlara karşı şiddeti, nefreti ya da olumsuz klişeleştirmeyi kışkırtmadığı sürece İslâm eleştirisi de dahil olmak üzere bu ifadelere etkili ve eşit koruma sağlamalarını;

45. Müslüman karşıtı ve diğer ırkçı eylem kurbanları için mevcut yasal araçlar⁵⁸ rehberlik⁵⁹ ve kurban merkezli bir yaklaşım geliştirmek gibi iyi uygulamalar doğrultusunda destek sağlamalarını; Müslüman karşıtı nefret kurbanlarının hassas bir muamele görmelerini ve ceza davası öncesi, sırası ve sonrasında gerekli desteği (örneğin psiko-sosyal danışmanlık) almalarını sağlamalarını; Müslüman cemaatlerin üyelerine yönelik ayrımcılığı önlemek ve bununla mücadele etmek için çalışanların tamamından oluşan ağlar kurmalarını;⁶⁰

46. Müslüman karşıtı ayrımcılık kurbanlarının davalarını ulusal eşitlik kurumuna taşıma olanaklarının farkında olmalarını sağlamalarını;

47. Müslüman karşıtı eylemlerin kurbanlarının sivil, idari ve ceza mahkemeleri aracılığıyla tazminat haklarının farkında olmalarını ve korku, yetersiz bilgi, fiziksel ya da duygusal engeller ya da çaresizlik nedeniyle bu haklarını kullanmalarının engellenmemesini sağlamalarını;

48. Kurbanlara aşırı soru sormaktan kaçınmalarını ve onları yeniden mağdur olmaktan korumak için teknoloji ve diğer araçlardan yararlanmalarını;⁶¹

⁵⁷ Örneğin bkz. AGİT/ODIHR (2020), Müslüman Karşıtı Nefret Suçlarını Anlamak – Müslüman Cemaatlerin Güvenlik İhtiyaçlarını Ele Almak: Bir Uygulama Rehberi.

⁵⁸ Örneğin bkz. Şiddet Suçu Kurbanlarının Zararlarının Tazmin Edilmesine Dair Avrupa Sözleşmesi (AKAS No. 116).

⁵⁹ Örneğin bkz. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin Terörist Eylem Kurbanlarının Korunması hakkında Gözden Geçirilmiş İlkeleri (2017).

⁶⁰ Bkz. AB-FRA (Temel Haklar Ajansı) Nefret suçu uygulamaları özeti.

⁶¹ Ceza Adalet Sisteminde Nefret Suçu Kurbanları. Uygulama Rehberi, AGİT/ODIHR, 2020.

D. Kovuşturma / Kolluk Kuvvetleri

49. ECRI'nin Irkçılık ve ırk ayrımcılığıyla mücadelede ulusal mevzuat hakkındaki 7 Nolu Genel Politika Tavsiye Kararı'ndaki tavsiyelerini dikkate alarak mevzuatın kolluk kuvveti mensupları ve kovuşturma servislerinin Müslüman karşıtı ırkçılıkla etkili bir şekilde mücadele etmesine olanak vermesini sağlamalarını;

50. Kanunların ceza gerektiren bütün suçlarda, Müslüman karşıtlılığı da dahil olmak üzere, ırkçı içerik taşıması halinde, ağırlaştırıcı bir neden teşkil etmesini sağlamalarını;

51. Ceza yasasının Müslüman karşıtı önyargıyı da kapsamasını ve kasten yapıldığında aşağıdaki Müslüman karşıtı eylemleri cezalandırmasını sağlamalarını;

- a. Bir kişiye ya da kişi grubuna karşı Müslüman oldukları ya da Müslüman zannedildikleri için aleni ayrımcılığı, şiddeti ya da nefreti kişkırtmak;
- b. Bir başka kişiye Müslüman olduğu ya da Müslüman zannedildiği için şiddet uygulamak ya da onun malına zarar vermek;
- c. Ayrımcılığı, şiddeti ya da nefreti yaymayı ya da kişkırtmayı ya da Müslüman olduğu ya da Müslüman zannedildiği için bir başkasına şiddet uygulamayı ya da onun malına zarar vermeyi hedefleyen bir grup kurmak ya da böyle bir gruba önderlik etmek;
- d. Kendisine yukarıdaki c) maddesinde söz edilen hedefleri koyan bir grup ya da dernek üyeliği;
- e. Nüfusun bir kesimine, münferit yurttaşlara ya da onların mallarına Müslüman olmaları ya da Müslüman zannedilmeleriyle bağlantılı olarak yapılan bir grup saldırısına katılmak;
- f. Bir kişiye ya da bir gruba Müslüman oldukları ya da Müslüman zannedildikleri için alenen hakaret etmek ya da karalama yapmak;
- g. Bir kişi ya da bir grubu Müslüman oldukları ya da Müslüman zannedildikleri için tehdit etmek;
- h. Bir kişiyi ya da bir grup kişiyi Müslüman oldukları ya da Müslüman zannedildikleri için küçümseyen ya da kötüleyen ya da onlara karşı nefreti kişkırtan bir ideolojiyi ırkçı amaçlarla alenen ifade etmek;
- i. Kişilere karşı Müslüman oldukları ya da Müslüman zannedildikleri için işlenen soykırım suçlarını, insanlık suçlarını ya da savaş suçlarını ırkçı bir amaçla alenen inkâr etmek, çarpıtmak, önemsizleştirmek, meşrulaştırmak ya da görmezden gelmek;
- j. Yukarıdaki a), f), g), h) ve i) maddeleri kapsamındaki tezahürleri içeren yazılı, resimli ya da diğer materyalleri ırkçı bir amaçla kamuoyuna yaymak ya da dağıtmak veya kamuoyuna yayma ve dağıtma amacıyla üretmek ve depolamak;
- k. Cami, ibadethane ya da okullar, kültür merkezleri ya da mezarlıklar gibi diğer Müslüman cemaati kurumlarına ya da onların sembollerine ırkçı bir amaçla da saygısızlık yapmak, zarar vermek ve onları tahrip etmek;
- l. Müslümanların inançlarını özgürce yaşamalarını veya ülkenin yasalarını, kamu düzenini ve ahlakını ihlal etmeyen dini tören ve ayinlerini yapmaların kaba kuvvet ya da tehdit yoluyla engellemek;

52. Çevrimiçi platformlarda işlenen Müslüman karşıtı suçların tıpkı gündelik hayatta ve çevrim dışı işlenen suçlar gibi cezalandırılmasını ve etkili kovuşturma yolları ve diğer önlemler sayesinde bu suçların üzerine gerektiği gibi gidilmesini sağlamalarını; Yasadışı Müslüman karşıtı nefret söyleminin, konuyla ilgili yasa ve yasalda yer almayan ve henüz öngörülmemiş

çerçeve doğrultusunda internet hizmeti sağlayıcıları tarafından anında ve sürekli olarak kaldırılmasını sağlamalarını;

53. Yasaların siyasal partiler de dahil olmak üzere Müslüman karşıtı ırkçılık ve ayrımcılığı teşvik eden kuruluşların kamusal finansmanını kesme zorunluluğu getirmesini sağlamalarını;

54. Yasaların Müslüman karşıtı ırkçılık ve ayrımcılığı teşvik eden kuruluşları feshetme ihtimalini öngörmesini sağlamalarını;

55. Müslüman karşıtı ırkçılık ve ayrımcılığı önlemeyi ve cezalandırmayı hedefleyen mevzuatın etkili bir şekilde uygulanmasını sağlamak için uygun önlemleri almalarını;

56. Yukarıda III.B (Önleme) bölümünde bilgi toplama (§ 24) ve polis memurlarını, savcılar ve hakimleri eğitime (§ 27) hakkında verilen tavsiyeleri uygulamalarını;

57. Yukarıda III.C (Koruma) bölümünde mağdurların hakları (§ 47) ve yeniden mağdur olmalarının engellenmesi (§ 48) hakkındaki tavsiyelerin uygulanmasını;

58. Müslüman karşıtı eylem mağdurlarının, konuyla ilgili usullere uygun bir şekilde sivil, idari ve ceza yargılamalarına etkili olarak katılmalarını teşvik etmelerini;

59. Polis ve kovuşturma görevlilerinin, Müslüman karşıtı olanlar da dahil olmak üzere nefret söylemi ve nefret suçlarının hedefindeki kırılgan gruplar için irtibat kişileri atamalarını sağlamalarını -Bu irtibat kişilerinin nefret söyleminin ve nefret suçlarının soruşturulması hakkında sürekli eğitim almaları ve nefret söylemi ve nefret suçunun uygun bir şekilde bildirilmesi, soruşturulması ve kovuşturulmasını sağlamak üzere bu gruplarla düzenli diyalog kurmaları ve bu diyalogu sürdürmeleri gerekir;

60. Polis ve kovuşturma görevlilerinin bütün Müslüman karşıtı nefret söylemi ve nefret suç iddialarını derinlemesine soruşturmalarını ve muhtemel bir önyargı saikin varlığının polis raporları ve soruşturmalarının yanı sıra daha sonraki bütün adli işlemlerde dikkate alınmasını sağlamalarını tavsiye eder.

I-III Bölümlerinde gönderme yapılan belgelerin linkleri

[Additional Protocol to the Convention on Cybercrime concerning the criminalisation of acts of a racist or xenophobic nature committed through computer systems \(CETS No. 189\)](#) (Avrupa Konseyi Siber Suç Sözleşmesi'nin bilişim sistemleri aracılığıyla işlenen ırkçı ya da yabancı düşmanı eylemlerin suç sayılmasına ilişkin Ek Protokolü (AKAS No. 189))

[Council of Europe, Committee of Ministers, Recommendation CM/Rec \(2019\) 1 to member States on preventing and combating sexism \(Avrupa Konseyi, Bakanlar Komitesi'nin Üye devletlerde cinsiyetçiliğin önlenmesi ve ortadan kaldırılmasına ilişkin CM/Rec \(2019\)1 sayılı Tavsiye Kararı\)](#)

[Council of Europe, Committee of Ministers, Recommendation CM/Rec \(2018\) 2 to member States on the roles and responsibilities of internet intermediaries \(Avrupa Konseyi, Bakanlar Komitesi'nin Üye devletlerde internet araçlarının roller ve sorumluluklarına ilişkin CM/Rec \(2018\) 2 sayılı Tavsiye Kararı\)](#)

[Council of Europe, Committee of Ministers, Revised Guidelines on the Protection of Victims of Terrorist Acts \(2017\) \(Avrupa Konseyi, Bakanlar Komitesi Terör Eylemlerinin Kurbanlarının Korunmasına İlişkin Gözden Geçirilmiş Kılavuz İlkeler \(2017\)\)](#)

[Council of Europe, Committee of Ministers, White Paper on Intercultural Dialogue \(2008\) \(Avrupa Konseyi, Bakanlar Komitesi, Kültürlerarası Diyalog için Beyaz Kitap \(2008\)\)](#)

Council of Europe, [European Convention on Human Rights \(European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms\)](#) (CETS No. 005) (Avrupa Konseyi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına ilişkin Avrupa Sözleşmesi (AKAS No. 005))

Council of Europe, European Convention on Human Rights ([European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms](#)), Protocol No. 12 (CETS No. 177) (Avrupa Konseyi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi) 12 Nolu Ek Protokolü (AKAS No. 177))

Council of Europe, [European Convention on the Compensation of Victims of Violent Crimes](#) (CETS No. 116) (Avrupa Konseyi, Şiddet Suçu Mağdurlarının Zararlarının Tazmin Edilmesine İlişkin Avrupa Sözleşmesi (AKAS No. 116))

Council of Europe, [ECRI, General Policy Recommendation No. 1 on combating racism, xenophobia, antisemitism and intolerance](#) (Avrupa Konseyi, ECRI'nin Irkçılık, yabancı düşmanlığı, antisemitizm ve hoşgörüsüzlük hakkındaki 1 Nolu Genel Politika Tavsiye Kararı)

Council of Europe, [ECRI, General Policy Recommendation No. 2 \(revised\) on equality bodies to combat racism and intolerance at national level](#) (Avrupa Konseyi, ECRI'nin Eşitlik kurumlarının ulusal düzeyde ırkçılıkla ve hoşgörüsüzlükle mücadele etmesi ile ilgili (gözden geçirilmiş) 2 Nolu Genel Politika Tavsiye Kararı)

Council of Europe, [ECRI, General Policy Recommendation No. 6 on combating the dissemination of racist, xenophobic and antisemitic material via the internet](#) (Avrupa Konseyi, ECRI'nin Irkçı, yabancı düşmanı ve antisemitist materyalin internet üzerinden yayılmasıyla mücadele ile ilgili 6 Nolu Genel Politika Tavsiye Kararı)

Council of Europe, [ECRI, General Policy Recommendation N°7 \(revised\) on national legislation to combat racism and racial discrimination](#) (Avrupa Konseyi, ECRI'nin Irkçılık ve ırka dayalı ayrımcılıkla mücadelede ulusal yasalar ile ilgili (gözden geçirilmiş) 7 Nolu Genel Politika Tavsiye Kararı)

Council of Europe, [ECRI, General Policy Recommendation N°8 on combating racism while fighting terrorism](#) (Avrupa Konseyi, ECRI'nin Terörizmle savaşırken aynı zamanda ırkçılıkla mücadele etmek ile ilgili 8 Nolu Genel Politika Tavsiye Kararı)

Council of Europe, [ECRI, revised General Policy Recommendation N°9 on preventing and combating Antisemitism](#) (Avrupa Konseyi, ECRI'nin Antisemitizmi önleme ve antisemitizmle mücadele ile ilgili 9 Nolu Genel Politika Tavsiye Kararı)

Council of Europe, [ECRI, General Policy Recommendation N°10 on combating racism and racial discrimination in and through school education](#) (Avrupa Konseyi, ECRI'nin Irkçılık ve ırka dayalı ayrımcılıkla eğitimde ve eğitim yoluyla mücadele ile ilgili 10 Nolu Genel Politika Tavsiye Kararı)

Council of Europe, [ECRI, General Policy Recommendation N°11 on combating racism and racial discrimination in policing](#) (Avrupa Konseyi, ECRI'nin Polis faaliyetlerinde ırkçılık ve ırk ayrımcılığıyla mücadele ile ilgili 11 Nolu Genel Politika Tavsiye Kararı)

Council of Europe, [ECRI, General Policy Recommendation N°14 on combating racism and racial discrimination in employment](#) (Avrupa Konseyi, ECRI'nin İstihdamda ırkçılık ve ırk ayrımcılığıyla ilgili 14 Nolu Genel Politika Tavsiye Kararı)

Council of Europe, [ECRI, General Policy Recommendation N°15 on combating hate speech](#) (Avrupa Konseyi, ECRI'nin Nefret söylemiyle mücadele ilgili 15 Nolu Genel Politika Tavsiye Kararı)

Council of Europe, [ECRI, Annual Reports](#) (Avrupa Konseyi, ECRI, Yıllık Raporları)

Council of Europe, [ECRI, Opinion on the concept of “racialisation” \(2021\)](#) (Avrupa Konseyi, ECRI'nin “ırksallaştırma” kavramı hakkındaki görüşü (2021))

Council of Europe, [ECRI, Roadmap to Effective Equality](#) (Avrupa Konseyi, ECRI Etkili Eşitlik İçin Yol Haritası)

[Council of Europe, Parliamentary Assembly, Recommendation 1805 \(2007\) on blasphemy, religious insults and hate speech against persons on grounds of their religion](#) (Avrupa Konseyi, Parlamenter Meclisi'nin Kişilere dinlerine dayanarak küfür etme, dini hakaret etme ve nefret söylemi hakkında 1805 (2007) sayılı Tavsiye Kararı)

[Council of Europe, Parliamentary Assembly, Recommendation 1162 \(1991\) on the contribution of the Islamic civilisation to European culture](#) (Avrupa Konseyi, Parlamenter Meclisi'nin İslâm uygarlığının Avrupa kültürüne katkısı hakkındaki 1162 (1991) sayılı Tavsiye Kararı)

[Council of Europe, Parliamentary Assembly, Resolution 2090 \(2016\), Combating international terrorism while protecting Council of Europe standards and values](#) (Avrupa Konseyi, Parlamenter Meclisi'nin Uluslararası terörizmle Avrupa Konseyi'nin standartlarını ve değerlerini koruyarak mücadele ile ilgili 2090 (2016) sayılı Kararı)

[Council of Europe, Parliamentary Assembly, Resolution 2036 \(2015\) on tackling intolerance and discrimination in Europe with a special focus on Christians](#) (Avrupa Konseyi, Parlamenter Meclisi'nin, Özellikle Hristiyanlara odaklanarak Avrupa'da hoşgörüsüzlük ve ayrımcılıkla mücadeleye dair 2036 (2015) sayılı Kararı)

[Council of Europe, Parliamentary Assembly, Resolution 1928 \(2013\) on safeguarding human rights in relation to religion and belief and protecting religious communities from violence](#)

(Avrupa Konseyi, Parlamenter Meclisi'nin Din ve inançla ilgili insan haklarının güvence altına alınması ve dini cemaatlerin şiddetten korunması ile ilgili 1928 (2013) sayılı Kararı)

[Council of Europe, Parliamentary Assembly, Resolution 1887 \(2012\), Multiple discrimination against Muslim women in Europe for equal opportunities](#)

(Avrupa Konseyi, Parlamenter Meclisi'nin Avrupa'da eşit fırsatlar için Müslüman kadınlara yönelik çoklu ayrımcılıkla ilgili 1887 (2012) sayılı Kararı)

[Council of Europe, Parliamentary Assembly, Resolution 1743 \(2010\), Islam, Islamism and Islamophobia in Europe](#)

(Avrupa Konseyi, Parlamenter Meclisi'nin Avrupa'da İslâm, İslâmıcılık ve İslamofobi ile ilgili 1743 (2010) sayılı Kararı)

[Council of Europe, Parliamentary Assembly, Resolution 1605 \(2008\) on European Muslim communities confronted with extremism](#)

(Avrupa Konseyi, Parlamenter Meclisi'nin Aşırılıkla karşı karşıya olan Avrupa'daki Müslüman cemaatler ile ilgili 1605 (2008) sayılı Kararı)

[Council of Europe, Parliamentary Assembly, Resolution 1510 \(2006\) on freedom of expression and respect for religious beliefs](#)

(Avrupa Konseyi, Parlamenter Meclisi'nin, İfade özgürlüğü ve dini inançlara saygı ile ilgili 1510 (2006) sayılı Kararı)

[Council of Europe, Special Representative of the Secretary General of the Council of Europe on Antisemitic, anti-Muslim and other forms of religious intolerance and hate crimes, Online Survey \(2021\)](#)

(Avrupa Konseyi, Avrupa Konseyi Genel Sekreteri Özel Temsilcisi'nin Yahudi karşıtlığı, Müslüman karşıtlığı ve diğer dini hoşgörüsüzlük biçimleri ve nefret suçları hakkındaki görüşü, Çevrimiçi Araştırma (2021))

[Ethical Journalism Network \(2019\), Muslims in the Media: Towards More Tolerance and Diversity](#)

(Etik Gazetecilik Ağı (2019), Medyada Müslümanlar: Daha Fazla Hoşgörü ve Çeşitliliğe Doğru)

[European Union, Commission, Action Plan against Racism 2020-2025](#)

(Avrupa Birliği Komisyonu, Irkçılığa Karşı Eylem Planı 2020-2025)

[European Union, Council, Framework Decision 2008/913/JHA on combating certain forms and expressions of racism and xenophobia by means of criminal law](#)

(Avrupa Birliği Konseyi'nin belirli ırkçılık ve yabancı düşmanlığı biçimleri ve ifadeleriyle ceza hukuku aracılığıyla mücadele etmeye dair 2008/913/JHA sayılı Çerçeve Kararı)

[European Union - Fundamental Rights Agency / Council of Europe - European Court of Human Rights, Handbook on European non-discrimination law](#)

(2018) (Avrupa Birliği - Temel Haklar Ajansı/Avrupa Konseyi -Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Avrupa Ayrımcılık Yasağı Hukuku El Kitabı (2018))

[European Union, Fundamental Rights Agency \(2021\), Directive \(EU\) 2017/541 on combating terrorism: Impact on fundamental rights and freedoms](#)

(Avrupa Birliği - Temel Haklar Ajansı'nın (2021) Terörizmle mücadele: temel haklar ve özgürlükler üzerindeki etkisi ile ilgili (EU9 2017/541 sayılı Yönergesi)

[European Union, Fundamental Rights Agency, Second European Union Minorities and Discrimination Survey Muslims – Selected findings](#)

(2017) (Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı, İkinci Avrupa Birliği Azınlıklar ve Ayrımcılık Anketi -Müslümanlar -Seçilmiş bulgular (2017))

[European Union, Fundamental Rights Agency, Compendium of practices for hate crime](#)

(Avrupa Birliği -Temel Haklar Ajansı, Nefret suçu uygulamaları özeti)

[Organisation for Security and Cooperation in Europe / Office for Democratic Institutions and Human Rights \(OSCE/ODIHR\), Understanding Anti-Muslim Hate Crimes - Addressing the Security Needs of Muslim Communities: A Practical Guide \(2020\)](#) (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı/ Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi (AGİT/ODIHR) Müslüman Karşıtı Nefret Suçlarını Anlamak – Müslüman Cemaatlerin Güvenlik İhtiyaçlarını Ele Almak: Uygulama Rehberi (2020))

[OSCE/ODIHR, Hate Crime Victims in the Criminal Justice System. A Practical Guide \(2020\)](#) (AGİT/ODIHR, Ceza Adalet Sisteminde Nefret Suçu Kurbanları: Uygulama Rehberi (2020))

[OSCE/ODIHR, Council of Europe and United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation \(UNESCO\), Guidelines for Educators on Countering Intolerance and Discrimination against Muslims: Addressing Islamophobia through Education \(2011\)](#) (AGİT/ODIHR, Avrupa Konseyi ve Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) Müslümanlara Karşı Hoşgörüsüzlük ve Ayrımcılıkla Mücadelede Eğitimciler için Kılavuzlar: İslamofobiye Eğitim Yoluyla Ele Almak (2011))

[OSCE/ODIHR, Information Against Hate Crimes Toolkit](#) (AGİT/ODIHR Nefret Suçlarına Karşı Bilgi Alet Çantası)

[OSCE/ODIHR, Training Against Hate Crimes for Law Enforcement \(TAHCLE\) programme](#) (AGİT/ODIHR, Nefret Suçlarına Karşı Kolluk Kuvvetlerinin Eğitim Programı (TAHCLE))

[OSCE/ODIHR, Prosecutors and Hate Crimes Training \(PAHCT\) programme](#) (AGİT/ODIHR, Savcılar ve Nefret Suçları Eğitimi (PAHCT) Programı)

[United Nations, Committee on the Elimination of Racial Discrimination \(CERD\), General Recommendation No. 36 on Preventing and Combating Racial Profiling by Law Enforcement Officials \(2020\), CERD/C/GC/36](#) (Birleşmiş Milletler Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi (CERD), Kolluk Kuvveti Görevlilerinin Irka Dayalı Fişleme Yapmasını Önleme ve Bununla Mücadele ile ilgili CERD/C/GC/36 sayılı Genel Tavsiye Kararı (2020))

United Nations, [International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination](#) (Birleşmiş Milletler, Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması İçin Uluslararası Sözleşme)

[United Nations, Office of the High Commissioner for Human Rights and the United Nations Development Fund for Women \(UNIFEM\), UN Division for the Advancement of Women, Report of the Expert Group Meeting on gender and racial discrimination \(2000\)](#) (Birleşmiş Milletler, İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisi ve Birleşmiş Milletler Kadın Kalkınma Fonu (UNIFEM), BM Kadın Gelişimi Bölümü, Toplumsal cinsiyet ve ırk ayrımcılığı ile ilgili Uzman Grubu Toplantısı Raporu (2000))

[United Nations, Secretary General, Strategy and Plan of Action on Hate Speech](#) (Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği, Nefret Söylemi Strateji ve Eylem Planı)

[United Nations, Special Rapporteur on freedom of religion or belief, Report on countering Islamophobia/anti-Muslim hatred to eliminate discrimination and intolerance based on religion or belief \(2021\), A/HRC/46/30](#) (Birleşmiş Milletler, Özel Raportörü, Din ve inanç özgürlüğüne dair, Din ya da inanca dayalı ayrımcılığı ve hoşgörüsüzlüğü ortadan kaldırmak için İslamofobi/Müslüman karşıtı nefret ile mücadele hakkında A/HRC/46/30 sayılı Rapor (2021))

[United Nations, Special Rapporteur on the promotion and protection of human rights and fundamental freedoms while countering terrorism, Report on the human rights impact of policies and practices aimed at preventing and countering violent extremism \(2020\), A/HRC/43/46](#) (Birleşmiş Milletler, Özel Raportörü, Terörizmle mücadele ederken insan hakları ve temel özgürlüklerin teşvik edilmesi ve korunmasına dair, Şiddete dayalı aşırıcılığı önlemeyi ve onunla mücadele etmeyi hedefleyen politika ve uygulamaların insan hakları üzerindeki etkileriyle ilgili A/HRC/43/46 sayılı Rapor (2020))

[United Nations, Special Rapporteur on contemporary forms of racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance, 2017 Report, A/72/287](#) (Birleşmiş Milletler, Özel Raportörü, Çağdaş ırkçılık, ırk ayrımcılığı, yabancı düşmanlığı ve bunlarla ilgili hoşgörüsüzlük biçimlerine dair, A/72/287 sayılı 2017 Raporu)

United Nations, [UNESCO, Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence \(2021\)](#) (Birleşmiş Milletler, UNESCO, Yapay Zekâ Ahlakına dair Tavsiye Kararları (2021))

United Nations, [UNESCO, Declaration on the Principles of Tolerance \(1995\)](#) (Birleşmiş Milletler, UNESCO, Hoşgörü İlkeleri Bildirgesi (1995))

United Nations, [Universal Declaration of Human Rights](#) (Birleşmiş Milletler, Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi)

II ve III. Bölümlerde atıf yapılan içtihat

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

Dahlab v. İsviçre (no. 42393/98), 15 Şubat 2001 tarihli karar.
Norwood v. Birleşik Krallık (no. 23131/03), 16 Kasım 2004 tarihli karar.
Leyla Şahin v. Türkiye [BD], (no. 44774/98), 10 Kasım 2005 tarihli hüküm.
Köse ve Diğerleri v. Türkiye (dec.) (no. 26625/02), 24 Ocak 2006 tarihli hüküm.
Soulas ve Diğerleri v. Fransa (no. 15948/03), 10 Temmuz 2008 tarihli karar.
Dogru v. Fransa (no. 27058/05) ve Kervancı v. Fransa (no. 31645/04), 4 Aralık 2008 tarihli kararlar.
Féret v. Belçika (no. 15615/07), 16 Temmuz 2009 tarihli hüküm.
Le Pen v. Fransa (no. 18788/09), 7 Mayıs 2010 tarihli karar.
S.A.S. v. Fransa (no. 43835/11), 1 Temmuz 2014 tarihli hüküm.
Ebrahimian v. Fransa (no. 64846/11), 26 Kasım 2015 tarihli hüküm.
Osmanoğlu ve Kocabaş v. İsviçre (no. 29086/12), 10 Ocak 2017 tarihli hüküm.
Belcacemi ve Oussar v. Belçika (no. 37798/13), 11 Temmuz 2017 tarihli hüküm.
Dakir v. Belçika (no. 4619/12), 11 Temmuz 2017 tarihli hüküm.
E.S v. Avusturya (no. 38450/12), 25 Ekim 2018 tarihli hüküm.
Sanchez v. Fransa (no. 45581/15), 2 Eylül 2021 tarihli hüküm.

Avrupa Birliği Adalet Divanı (CJEU)

C-157/15, Samira Achbita, Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding v. G4S Secure Solutions NV ve 188/15 Bougnaoui and Association de défense des droits de l'homme (ADDH) v. Micropole Univers davaları, CJEU, 14 Mart 2017.

C-804/18 ve C-341/19, IX v. WABE eV ve MJ v. MH Müller Handels GmbH davaları, CJEU, 15 Temmuz 2021.

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi

Yaker v. Fransa (no. 2747/2016), 17 Temmuz 2018.
Hebbadj v. Fransa (no. 2807/2016), 17 Temmuz 2018.